

HERMAN MAAS, LEVEN EN WERKEN

Adriaan Maas

“De vraag naar macht is voor mij geen vraag; wat is wereldlijk gezag anders dan de verplichting de belangen te dienen van het volk, van wien toch het gezag afhankelijk is?”
(Herman Maas, *Om de school*, p. 487)

In Memoriam H.H.J. Maas (1)
24-2-1877 -- 27-1-1958

Groot hekelaar van kleine potentaten
In't toen nog grauw en woest geboorteland
Waar mensen slaafden in het moer en zand,
Maar niets ontvingen van de gouden baten.

Te mild om dwingelanden fel te haten
Toch striemde hij ze als recalcitrant,
Door schimpgeschrijf en roddel aangerand,
De pamflettist van Brabants literaten.

Vergrijzend kon hij uren geestrijk praten
Op wijze toon, hoe door verdriet gekweld,
Dat velen hem als kluizenaar vergaten.

Hij stierf door bijna iedereen verlaten,
Door jonge schrijvers in zijn eer hersteld.
God zal hem meten met zijn eigen maten.

Frans Babylon

1. Groot Eindhoven 31 januari 1958

30 December 1967

Inhoud

Voorwoord

1. Inleiding
2. Ver-tekening
3. De Peel
4. De School
5. De Stad
6. Op het Land
7. Om de School
8. In de Stad
9. Verspreide Stukken
10. Kloos en Maas
11. Over Maas
12. Maas over Maas

Bijlagen

Voorwoord

In zijn *Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse Letterkunde. Van de aanvang tot heden* (1) schrijft Gerard Knuvelde: “De moderne litteratuur is een slagveld van meningen, opinies, getuigenissen, standpunten, levens- en wereldbeschouwingen, waarvan men zich gemakkelijk met slagwoorden kan afmaken in de verwachting dat dan alle ‘tegenstanders’ zullen bezwijken, het is belangwekkender en menselijker de veelheid in ogeschouw te nemen en tot haar recht te doen komen.”

Deze in militaire termen gestelde theorie klinkt en is aanvaardbaar. In het betreffende boek beschrijft Knuvelde over bijvoorbeeld A. Jurriaan Zoetmulder, Marie Gijzen, Maria Viola, Antoon Smoor (“van de sociëteit der Witte Paters (2)”, maar aan Herman Maas heeft hij geen aandacht besteed.

“Querido trachtte de Nederlandse Zola te zijn”(3) merkt Knuvelde scherpzinnig op, maar als hij een eerlijk onderzoek had ingesteld naar de redenen waarom de schrijver H.H.J. Maas de “Limburgse Zola” werd genoemd, dan had er in zijn boek een boeiende passage kunnen staan. Het omvangrijke, publicistische en literaire werk van Herman Maas heeft Knuvelde (vanuit zijn strategisch gunstige uitkijkpost) op het slagveld van de moderne literatuur kennelijk niet willen ontdekken, al zou het belangwekkender en menselijker zijn geweest als hij het wel in ogeschouw had genomen en tot zijn recht had doen komen

In zijn pamflet *De Zedeloosheid In De Tweede Kamer* (1919) schreef Maas: “Van welke betekenis een schrijver voor zijn tijd ook geweest moge zijn, het nageslacht is nog niet onbillijk, als het hem anders ziet en zijn richting anders beoordeelt dan zijn tijdgenoten deden”(4)

Hieraan wil deze studie een bijdrage leveren.

GELDROP 1966

Adriaan Maas

1. Deel 4 (1875-1916, 1953, p.6
2. Idem, p. 202
3. Idem, p, 189
4. P. 202

1. Inleiding

“*Le Rêve* is het boek van de maagdelijkheid en van het verlangen”, zegt Lodewijk van Deyssel (1), nadat hij onder indruk van deze roman Emile Zola bezongen heeft. In *Zedelijkheids-causerietjes* (2) schrijft hij: “Zedelijk is: bevorderen van menschengeluk, onzedelijk is: bevorderen van menschenongeluk.” Van Deyssels roman *Een Liefde* is ontstaan onder invloed van het lezen van de werken van Zola, op wie *De Nederlandsche Spectator*, volgens Van Deyssel, een grafschrift plaatste: “Hier rust de schrijver van *La Terre*, hij heeft het mensdom en de kunst beledigd.”(3)

Als vurig bewonderaar en als navolger van Zola heeft de zoon van Jozef Alberdingk Thijm diverse keren de taak op zich genomen om aan te tonen dat bij Zola “de gelachtsdrift en het woord, de geslachtsdrift in het woord, een uiterste, een volmaaktheid is.”(4)

Evenals bijvoorbeeld Multatuli protesteerde Van Deyssel fel tegen wat we “burgerlijkheid” kunnen noemen, maar ook zijn doorgaans heet van de naald geschreven ontboezemingen over Zola en zedelijkheid hebben niet kunnen bewerkstelligen, dat de bijnaam die de auteur Herman H.J. Maas zich verwierf, namelijk “Limburgse Zola” vlak na 1900 zeer bedenkelijk was. Over Maas zegt Anton van Duinkerken: “Zijn ‘ruw naturalisme ‘is verbleekt, doch de ergernis die het destijds opwekte, gaf in 1908 aan Ouwerling een prikkel om in een lijvig vlugschrift te betogen, dat de Zuidergewesten (Brabant en Limburg) in allerlei opzicht achterlijk waren gebleven, omdat ze achterlijk waren gehouden.”(5)

Over de fel omstreden en spoedig vergeten schrijver H.H.J. Maas handelt deze studie, waarin wij willen afrekenen met de valse voorstelling die men van Herman Maas, als burger en kunstenaar, gemaakt heeft. We trachten na te gaan hoe deze verkeerde voorstelling geschapen kon worden, enigszins met de bedoeling aan te tonen, “dat de waarheid van de historicus in vergelijking met die van de natuurkundige niet veel meer is dan een fabel, een mythe of het waansysteem van een paranoïalijder”, zoals W.F. Hermans het eens formuleerde.

Mocht deze formulering (6) op het eerste gezicht een overdrijving lijken, die overigens didactisch en literair verantwoord zou zijn, aan duidelijkheid laat ze niet te wensen over.

Herman H.J. Maas rust in Eindhoven; hij heeft het mensdom en de kunst trachten te dienen.

-
1. L. van Deyssel, *Verzamelde Opstellen*, 1894, p.261
 2. Idem, p. 202
 3. Idem, p.123
 4. Idem, p.131, 1324.
 5. A.van Duinkerken, *Antoon Coolen*, Jaarboek van de maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, 1961-1962, p. 60
Ten onrechte noemt Van Duinkerken Maas “De Brabantse Zola”.
Evenals A. Coolen was H. Maas een Limburger. Dezelfde passage staat ook in Anton van Duinkerken *Brabantse Herinneringen* , 1964, p.136,137
 6. Podium, 18^e jg.nr 1

2. Ver-tekening

Herman Maas publiceerde op zeventigjarige leeftijd zijn laatste roman, getiteld *De Liefde Van Jo Faro*. Over deze roman schreef het katholieke blad *De Linie* (1): “De bejaarde auteur Maas – wiens geruchtmakende romans over de sociale ellende van de Peel men zich herinnert – brengt hier het eerste deel van een romanserie over de onderwereld van Eindhoven: een bitter, verontwaardigd boek over maatschappelijk onrecht. De schrijver is ongetwijfeld te eenzijdig en pessimistisch, en zijn stijl al te ouderwets, om niet te zeggen primitief- doch zijn bedoelingen zijn ernstig en eerlijk.”

Met zijn literair en journalistiek werk heeft Herman Maas naar zijn eigen overtuiging altijd eerlijke en ernstige bedoelingen gehad, maar de levenstrategie is voor hem geweest dat dit dikwijls ontkend is. Het werk van Maas is sociale literatuur; zijn romans zijn zedenromans, die vaak opgevat werden als onzedelijke zedenromans, geschreven door een rankoneuze (2) hekelaar. Maas heeft niet alleen het onrecht dat de verdrukten aangedaan werd gezocht om het te bestrijden, maar hij heeft ook de oorzaken van verdrukking en onrecht opgespoord, aan de kaak gesteld, gehekeld.

Hij was een veelschrijver: naast een bundel schetsen, en negen romans, publiceerde hij essays, een aantal verhalen, enige studieboeken, en een geweldige hoeveelheid journalistieke artikelen. Van zo'n hoeveelheid publicistisch werk is vanzelfsprekend veel in de loop der jaren te licht bevonden, maar er is sprake van literair-historische onrechtvaardigheid als daarmee en daarom een geheel levenswerk verworpen en vergeten wordt, en men kan zelfs op goede gronden van geschiedenisvervalsing spreken, als dit met opzet gebeurt (3).

Herman Maas behoort tot de vooruitstrevende katholieken die niet in de karitas een oplossing zagen voor de sociale ellende van de kleine man. Treffend heeft R. Aubert in het *Rerum Novarum*-nummer. Van het Vlaamse tijdschrift *De Gids* (1966) over deze katholieken geschreven: “Maar bijna overal – het moet gezegd worden: meer in de wereld van de leken dan in die van de geestelijkheid, en vooral geprikkeld door de angel van het socialisme – zijn er vrij vlug pioniers opgetreden die beseft hebben dat hier eveneens een probleem van rechtvaardigheid lag”. Zo'n pionier was H.H.J. Maas.

Het publicistische werk van Herman Maas dient daarom zeker niet enkel en alleen op zijn literaire waarde onderzocht te worden; voor zijn werk bestaan ook historische en sociologische criteria. Voor Maas en zijn werk geldt eveneens wat Dr. L. Joosten in de vijfde stelling bij zijn proefschrift *Katholieken en Fascisme 1920-1940* (4) over H.W. Roes vermeldt: : “Het inzicht in de sociaal-economische geschiedenis van het Zuiden van Nederland zal worden gediend door een spoedige verschijning van een biografie van H.W. Roes, pastoor te Deurne in de jaren 1919 tot 1941, en emancipator van het agrarische volksdeel van de Brabantse peeltreek.”

XXX

Een schrijver kan waarschijnlijk kiezen. Met zijn geschriften kan hij bijvoorbeeld in alle omstandigheden de machthebbers dienen: hij kan echter ook opkomen, eveneens onder alle omstandigheden, voor de rechten van het individu. In het eerste geval kan hij tijdens zijn leven roem oogsten, maar in het tweede geval bestaat de mogelijkheid dat hij vervolgd wordt, en dat hij vaak in ellendige omstandigheden leeft en sterft. Multatuli zou men een klassiek voorbeeld van het tweede geval kunnen noemen. Een humoristisch voorbeeld van de eerste mogelijkheid is bijvoorbeeld dominee Beets die eens dichtte:

“Dankt allen God en weest verblijd,

Omdat gij Nederlanders zijt.”

Emile Zola liet in 1898 *J' Accuse* afdrucken door Clemenceau in diens blad *L'Aurore* (en hij werd ten onrechte veroordeeld, maar Charles Maurras, die later de grote man van de Action

Francaise zou worden, schreef artikelen waarin volgehouden werd dat Dreyfus schuldig was. Zola verdedigde een mens die onschuldig was, maar Maurras wilde de eer van het land, het leger, de rechtspraak hoog houden. Zola sprak de waarheid; Maurras deed dat niet, waarschijnlijk veronderstellend daarmee een doel te heiligen (5).

Steeds heeft Herman Maas zich het lot van de gewone man aangetrokken, en nam hij stelling tegen elke vorm van potentatisme.

In de reeks hekelschriften die Maas op zijn naam heeft staan, worden verschillende problemen aan de orde gesteld: de onderdrukking en uitbuiting van de bevolking van de Peel; onderwijs- en opvoedingsproblemen; de moraal van “de nieuwe tijd”, vooral in de stadsgemeenschap. Zijn romans kan men in drie groepen verdelen, waarin deze problemen (min of meer achtereenvolgens) centraal staan:

- Tot de eerste groep kan men rekenen: *Jan van Houtum's Schetsen Van over De Peel* (1901), *Verstooteling* (1907), *Het Goud Van De Peel* (1909), *Landelijke Eenvoud* (1910), *De Hoofdzonden Van Het Land* (1930), *Menschen Van Het Gehucht* (1939).

- Tot groep twee behoren de roman *Om De School* (1913), een autobiografisch relaas over de schoolstrijd (6), en een studie *Onze Schoolopvoeding* (1932).

- De derde groep omvat drie romans: *De Hamerslagen* (1934), *Een Hoekje Stad* (1936), *De Liefde Van Jo Faro* (1946) .

XXX

Herman Maas heeft gekozen; hij trachtte naar waarheid concrete sociale situaties onder woorden te brengen, met de bedoeling op de ontwikkeling van die situaties invloed uit te oefenen. Hij hekelde wantoestanden in en om de Peel, in het onderwijs, in de stad. “Heb ik niet het menselijk recht om mee te spreken over de maatschappij?“, vraagt Karel van Leeuwen (= H. Maas) in de roman *Om De School*, waarin van diezelfde Karel van Leeuwen gezegd wordt: “De kunst dienen wilde hij, maar de kunst die een reëel beeld geeft van het leven der massa.”(7)

Maas heeft dat menselijke recht opgeëist, en daarmee trachtte hij de kunst te dienen. Het schrijven van deze hekelschriften impliceerde echter, ook in een zogenaamde democratie, een leven van vervolging. Het dagelijkse brood werd Maas zelfs ontnomen. Van alles en nog wat werd uit de hoek gezocht om Maas het leven onmogelijk te maken, om de integriteit van de onderwijzer-leraar en schrijver in twijfel te doen trekken, om zijn geschriften verdacht te maken.

Onmiddellijk na zijn eerste geschrift werd Maas al beschouwd als een ketterende lastpost: “Niet enkel had hij onzedelijke romans geschreven, zonder eerbied voor Limburg's dierbaar oord, bovendien was hij liberaal, antiklerikaal, voorstander van openbaar onderwijs.”(8)

Herman Maas redigeerde het onafhankelijke blad *Limburg's Belang*, waarin doorgaans geen blad voor de mond genomen werd, zodat een waarschuwing van de bisschop niet uitbleef. Het meest gehaat maakte Maas zich door niet alleen door duidelijk te laten merken welke mistoestanden hij op het oog had, maar ook welke personen daarin een weinig fraaie rol speelden. Over Philips bijvoorbeeld vermeldt hij in *De Liefde Van Jo Faro* beslist minder vriendelijke dingen dan P.J. Bouman in *Anton Philips, De Mens, De Ondernemer* (1956,1966).

De Peel is in het werk van Maas niet een idyllisch landschap waarin vreedzame mensen hard en tevreden ploeteren om de kost en de eeuwige zaligheid te verdienen. De mythe van de landelijke eenvoud heeft Maas bewust en tot de grond toe afgebroken, en dit terecht, want de mythe was vals. Als aandachtig kronikeur noteerde hij: “Domme bekrompenheid en meedogenloze baatzucht bij de kleine potentaten, gedwongen winkelnering en andere uitbuiting, politiek corruptie, fraude bij de verkiezingen, die met stromen drank gewonnen werden. En het slavenvolk der peelwerkers, verbeestelijkt van armoede, met alle gevolgen van

drankmisbruik en seksuele uitpattingen, moord en doodslag.”(9) Maas tekende alles naar waarheid op. Zijn verklaring in de derde druk (1944) van *Het Goud Van De Peel* besluit hij met de zin: “De heele roman is een brok werkelijkheid.”

XXX

Maas heeft – volgens Kloos – “den moed gehad, het pseudo-dichterlijke waas, door vroegere schrijvers gelegd om het Limburgsche Landschap, weg te blazen, zonder dat een gezonde decentie door die onthulling geschokt hoeft te worden.”(10)

Wat er over het Peelgebied en over de Peelbevolking te onthullen viel was heel veel: hopeloze armoede, lange werktijden; ook voor vrouwen en heel jonge kinderen; erbarmelijke huisvesting; slechte voeding; en altijd het spook van de werkeloosheid zonder ondersteuning. De ellende ging gepaard met geweldig drankmisbruik en de ellende was de oorzaak van dat misbruik. Staking en opstand waren onmogelijk. De katholieke geestelijkheid en de plaatselijke overheid smoorden elke poging daartoe in de kiem. Voor de Peelmensen lag de keuze aldus: het schamele loon voor slavenarbeid of werkeloosheid en hongerdood. Door veel geestelijken werd altijd en eeuwig geschermd met het autoriteitsbeginsel: opstand tegen het gezag was voor deze soort filosofen opstand tegen God, want alle gezag komt van God. Degenen die in de Peelstreek, en niet alleen daar overigens, verbeteringen hadden kunnen aanbrengen in de sociale verhoudingen, droegen hun vrome hart rechts, en dat betekende: kritiekloze verheerlijking van de bestaande orde; konsolidatie van de droevigste mistoestanden, die zowel met “godsdienstige” theorieën als met de leer van het kapitalistisch liberalisme “verantwoord” werden; onthouding van primaire levensbehoeften; onderdrukking en uitbuiting en knechting van een hulpeloze arbeidersklasse; ondemokratisme en paternalisme; preking van onchristelijke ideeën: de armen moesten de zaligheid verwerven door geduld en berusting, door erkenning dat de standsverschillen berustten op een eeuwige, door God gewilde wet; agitatie tegen het opkomend socialisme dat fundamentele veranderingen in de maatschappelijke verhoudingen zou (kunnen) brengen (11). Aan het christendom in het algemeen en aan het katholicisme in het bijzonder hadden de Peelmensen in sociaal-maatschappelijk opzicht niets te danken (12). Herman Maas heeft dit beseft en nog geschreven ook; de leugen van de landelijke eenvoud en van het landelijk geluk heeft hij verpletterd. Anton van Duinkerken formuleerde het zo: “Het Brabantse werk van Vincent van Gogh stelt een ellende ten toon, die de mens naar verdierlijking dreigt te dringen. Ook uit de min of meer naturalistische novellistiek van Holidée, Samuel van der Vijgh, Marie Gijzen, Herman Maas en A.M. de Jong komt ons de tragische gedaante van Brabant tegemoet.”(13)

XXX

Heel vaak is Maas verweten dat hij erop uit was om schandaalkronieken te publiceren die de werkelijke toestanden vertekenden. Reynders doet dat waarschijnlijk ook als hij schrijft: “Al blijft het mijn indruk dat vooral grote verontwaardiging over beschreven toestanden Maas zijn drijfveer is geweest, de schijn van andere bedoelingen rust zwaar op hem.”(14) Natuurlijk heeft Herman Maas, een emotioneel en sociaal bewogen mens die steeds te dicht met zijn neus op de feiten zat om volkomen objectief te blijven, geen romans geschreven die gebaseerd zijn op via wetenschappelijk onderzoek verkregen eksakte gegevens. Vast staat in elk geval dat de door Maas beschreven werkelijkheid een door hemzelf waargenomen en bestudeerde werkelijkheid was. (15). Maas zag de wereld door de bril van een hekelende boeteprediker, uit de vaak grote hoeveelheid bijzonderheden koos hij vanzelfsprekend de “tekenende” details (16). De zaken tekenender voorstellen dan deze in de objectieve werkelijkheid wel zullen zijn

is een eigenschap van alle tendensliteratuur. Een vaststaand feit is: wederlegging der hoofdstrekking van Maas' werk is onmogelijk. En een ander: "Mijn boeken zedenloos? Als ik prikkellektuur of cronique scandaleuse had willen schrijven, dan had ik het toch wel anders gedaan! Aan pikante stof zou het mij niet ontbroken hebben; pikante stof te over, dubbel pikant door rang en waardigheid van de personen."(17)

1. De Linie 4 april 1947
2. Zie bijvoorbeeld *Ouwerling en Coolen* (Brabantia 1957, p. 115) waarin J. Heeren een stuk uit een brief van Coolen citeert: "Al hadden Maas en ik ten naaste bij dezelfde streek voor onze belangstelling, ik geloof niet, dat Maas van invloed is geweest op mijn visie, tenzij wat de armelijkheid en achterlijkheid betreft. Maar ik zag toch een gemoedsleven en achtergronden, die Maas niet onderkende; bij Maas zit om zo te zeggen een ressentiment tegen zijn streek zelf." In "De Eindhovensche en Meierijsche Courant" van 8 september 1936 schreef Maas een fel artikel tegen Coolen die hij als een werkelijkheid verbloemend fantast beschouwde.
3. In zijn *Letterkundige Inzichten en Vergezichten V* (p. 199-200) noteert Kloos veertig letterkundigen die in een bloemlezing van de moderne Nederlandse letterkunde niet gemist mogen worden, onder wie H.H.J. Maas.
4. Hilversum 1964
5. - Henri Giscard d'Éstaing, *D'Ésterhazy a Dreyfus*, 1960
- Henri Guillemin, *L'Enigme d'Ésterhazy*, 1960: "Het ongeluk is dat zonder Zola, zonder *J'Accuse*, zonder dat felle stelling nemen op revolutionair terrein, Dreyfus nooit uit zijn verbanningsoord zou zijn verlost; en de waarheid nooit zou opgerezen zijn uit dat graf, waarbij de hele generale staf (fier en glorieus) om de grafsteen stond om de waarheid begraven te houden".
- Dr. L.H.M. Joosten, *Katholieken en Fascisme In Nederland 1920-1940*, 1964, p. 19: "In Frankrijk zag men aldus het samengaan van integralisten met de uit de Dreyfus-affaire geboren Action Française van Charles Mauras."
6. Deze roman kan men ook tot de eerste groep rekenen als men de situering (namelijk het Noordlimburgse platteland) als criterium neemt.
In zijn Nijmeegse scriptie *H.H.J. Maas, kroniekschrijver en Pamflettist* (1947) merkt K. Reynders op dat de gebeurtenissen die Maas in zijn opeenvolgende werken noteert in werkelijkheid chronologisch na elkaar komen. De in zijn romans behandelde tijdvakken schuiven geleidelijk op.
7. *Om de School* (1913), p.487,488. Deze roman telt 576 bladzijden. Reynders spreekt van een "misluikt intermezzo". Deze kwalificatie berust op een eenzijdige beoordeling en is daarom onjuist.
8. K. Reynders, *H.H.J. Maas, Kroniekschrijver Van Misstanden*, Brabantia 1957, p.194
9. Idem p.195
10. - W.Kloos, *Letterkundige Inzichten en Vergezichten VI*, H.H.J. Maas, p.29-41; de schrijver verdient dus eerder een "Oranje Nassau" dan "den schrikaanjagenden banvloek, geslingerd uit een Limburgsche dorpspastorie", meent Kloos.
- Dr. W. Roukens schrijft in de inleiding van *Wieker Lui* (1943): "De opgewektheid, vrolijkheid en blijmoedigheid der Limburgers, die zowel in afstamming als in religie haar verklaring vindt, beheerst eigenlijk het hele verhaal..." Geneesheer Roukens cultiveert de Limburgsche mythe nog zorgvuldig. Hij spreekt van "gezond realisme", over "gezonde mensen die in de zon van het geloof het leven met een opgewekt gelaat aandurven", en over "de in de provinciestad nog levende gezonde geest der dorpsgemeenschap."

- Ook in 1966 wordt blijkens de rel om *Met Betrekking Tot Limburg, Röntgenfoto Van Een Gewest* (samengesteld door H. Derks) het pseudo-dichterlijke waas nog graag gebruikt om de werkelijkheid te verbergen.
- 11. Vgl. P.F. Broekaert o.f.m., *Predicatie en Arbeidsproblemen; een onderzoek naar de sociale opvattingen van de clerus in Vlaanderen (1800-1914)*, 1964
- 12. Dr.H.Poels (1868-1948) schreef in 1943 in een brief aan D. F. Muckerman: “Niet aan Rome danken we de verdwijning van het feodalisme en het feit dat de mens de mensenrechten veroverd heeft. Zelfs Rerum Novarum is niet aan Rome te danken. Zonder mannen als Manning, Von Ketteler, Mermillod en anderen zou Rerum Novarum niet verschenen zijn. Nergens is Rerum Novarum zo slecht in daden omgezet als in Italië en de door Rome meest beïnvloede landen. De historie der Duitse christelijke vakverenigingen is voor ons katholieken in menig opzicht een trieste historie. In Spanje en andere Romaanse landen deed men eenvoudig NIETS...
- 13. Anton van Duinkerken, *Vroomheid in Noord-Brabant, Het Nieuwe Brabant*, deel 3, 1952
- 14. Brabantia 1957, p. 201. Reijnders zegt dus: “de schijn van andere bedoelingen”. In zijn skriptie (p.34) schrijft Reijnders: “Toch blijft het mijn indruk dat vooral een grote verontwaardiging over de beschreven toestanden Maas zijn drijfveer is geweest. Die zijn ook wel heel somber. Schurkachtig en gewetenloos egoïsme, zedeloosheid, niets ontziende hebzucht en genotzucht, dat is wat voor en na de beschreven milieu’s karakteriseert”.
- 15. H.N. Ouwering, *Uit De Donkere Gewesten*, 1908, dat een slordig gekomponeerde, goed gedokumenteerde achtergrond bevat van wat Maas vertelde in de roman *Verstooteling*.
- 16. - K. Reijnders, *Scriptie*, p.43
 - Zie eveneens Brabantia 1957, p.202
 - In *De “Zedeloosheid” in de Tweede Kamer* (p. 144) schreef Maas: “Ter wille van de concentratie moest ik mij beperken, zoodat de ergste gevallen van corruptie in gemeentebesturen, van verkiezingsknoeierijen, van allerlei immoraliteiten en van uitpattingen op sexueel gebied onbesproken bleven.”
- 17. *De “Zedeloosheid” in de Tweede Kamer* (1919), p.160

3. De Peel

Herman Maas is geboren op 24 februari 1877 in Oostrum bij Venray.

Na de opleiding aan de Rijksnormaalschool te Venray werd hij in 1895 tot onderwijzer benoemd in Oirlo. In 1896 begon hij zijn schrijversloopbaan met een bijdrage aan een lokaal blad. In 1900 behaalde hij hoofdakke, waarvoor hij opgeleid werd door Hendrik Ouwerling (1861-1932), de bekende Deurnese historicus die onder andere de "*Geschiedenis der Dorpen en Heerlijkheden Deurne, Liessel en Vlierden*"(1937) schreef.

Tijdens deze opleidingstijd ontstond met Ouwerling, die sinds 1899 redakteur van de Zuidwillemsvaart was, een goede verstandhouding die resulteerde in een actieve medewerking van Maas aan Ouwerlings blad.

In het hekelen van sociale wantoestanden bleek Maas spoedig een meester. In 1901 publiceerde Maas zijn eerste boek, namelijk een bundel schetsen *Jan Van Houtum's Schetsen van over de Peel*.

In 1903 trouwt Maas met Henriette Braem. Enige jaren later volgt zijn ontslag te Oirlo en wordt hij benoemd tot onderwijzer met verplichte hoofdakke te Nederweert. Als Maas daar in 1911 eervol ontslagen wordt "wegens minder benodigd aantal onderwijzers" (1) en naar Venlo is verhuisd dan heeft hij diverse publicistische avonturen achter de rug. In 1907 is zijn roman *Verstooteling* (2) verschenen, die door Kloos in De Nieuwe Gids besproken wordt en die H. Ouwerling aanzet zijn kritische brochure *Uit de Donkere Gewesten* (4) te schrijven. In 1909 verschijnt van Maas *Het Goud Van De Peel* (5), waarin de uitbuiting van de arme Peelbevolking fel gehemeld wordt.

Van 1908 tot 1910 is Maas voor de eerste keer redakteur van Limburg's Belang, waarin onder de titel *Uit Het Leven* (ongeveer) de helft van een feuilletonroman verschijnt die in 1910 in een boekuitgave met als titel *Landelijke Eenvoud* (6) op de markt komt.

1. No 1069, brief gemeentesekretarie van Nederweert, 31 januari 1911.
2. Drukken: Amersfoort 1907 (1), 1908 (2); Laren 1916 (3), 1924 (4); in 1944 verlof tot vijfde druk geweigerd.
3. De Nieuwe Gids 1908, p. 325-329
4. Helmond 1908
5. Drukken: Amersfoort 1909 (1); Laren 1917 (2), 1945 (3). In de derde druk is een Verklaring en Naschrift toegevoegd.
6. Drukken: Roermond-Maastricht 1910 (1); opnieuw uitgegeven door A.G.Schoonderbeek: Laren 1915 (1) 1919 (2). In deze tweede druk is een omvangrijk pamflet *De "Zedeloosheid" in de Tweede Kamer* opgenomen. In de eerste druk waren nog twee schetsen opgenomen, namelijk *Somber Leven* (Uit de Nieuwe Gids van 1906 en *Machteloosheid* (Uit De Vacature van 1906).

4. De School

Maas behaalt de akte middelbaar onderwijs Nederlandse taal en letterkunde, en schrijft een lange roman over de schoolstrijd zoals hij die zelf meemaakte: *Om De School* (1913). Hij is dan voor de tweede keer redakteur van Limburg's Belang geworden, "waarop intussen het odium van een bisschoppelijk waarschuwing was komen liggen"(1) en verhuist naar Roermond. Ondanks grote tegenwerking, die voortkwam uit de hekelende aard van zijn publikaties, wordt Maas toch benoemd in 1915 tot leraar aan de Rijksnormaalschool te Venlo. Naar aanleiding daarvan wordt de haatkampanje tegen Maas steeds heviger, die een hoogtepunt bereikt als baron Van Wijnbergen, gesteund door mgr. Nolens, in de Tweede Kamer een aanval doet op de leraar H. Maas door minister Cort van der Linden een bloemlezing van erotische beschrijvingen voor te leggen uit de toen verschenen werken van Maas. Onder meer waarschijnlijk door de jarenlange, aanhoudende, direkte en indirecte kritiek op haar man en diens werk, waarbij molestatie, laster, openlijke beledigingen (zelfs in een kerkgebouw) en broodroof niet vermeden werden, wordt de vrouw van Maas zenuwziek (2). Over de geestesgesteldheid van Henriette heeft Maas zich nooit in het openbaar uitgelaten. In de particuliere korrespondentie tussen J. Heeren, de Helmondse historicus, en H. Maas staat te lezen dat de haatkampanje tegen Maas de oorzaak zou zijn van de ziekte van Henriette Braem (3), die na thuis en in Voorbug (Vught) verpleegd te zijn op 17 februari 1948 is gestorven (4).

Op 21 juli 1923 benoemt de minister van onderwijs H.H.J. Maas tot directeur en onderwijzer "op jaarwedde" aan de Rijksnormaallessen in Doetinchem. Hier wordt hij beschuldigd van fraude en onzedelijk gedrag, welke beschuldigingen volgens verklaringen en getuigen door de jezuïet J. van Well vals genoemd worden. In Nijmegen werkt Maas drie jaar aan de leerschool der Nijmeegsche Onderwijzersopleiding, tot deze school opgeheven wordt. Herman Maas wordt straatarm, staat aan de rand van hongersnood en wanhoopsdaden. In 1930 komt een nieuwe roman van de pers, namelijk *De Hoofdzonden Van Het Land* (5), waarvan aanvankelijk enige fragmenten in De Heraut, een blad van de jezuiten, waren gepubliceerd.---

1. Reynders, skriptie, p.66
2. Uit hun huwelijk waren drie zoons geboren. H.H.J. Maas jr, die onder andere in Dietsche Warande en Belfort, Aristo en De Nieuwe Gids belangwekkende artikelen publiceerde, stierf in 1940, 36 jaar oud. Willy Maas, die in enige kranten en tijdschriften, gedichten publiceerde, stierf in 1963. Harry Maas, kunstschilder, woont in Eindhoven. Over mr. H.H.J. Maas jr, zie L. Joosten, *Katholieken en Fascisme 1920-1940*, 1964, p. 225, 226
3. De aan Heeren gerichte brieven uit de jaren 1946-1958 zijn bewaard. Alle aan Herman Maas gerichte partikuliere en literaire korrespondentie, waaronder brieven van Willem Kloos, is vernietigd, behalve 2 brieven van W. Kloos, 1 brief van Wouter Lutkie, en een brief van H. Robbers, welke in mijn bezit zijn, en 1 konseptbrief van Kloos aan Maas, die bewaard wordt in het Letterkundig Museum in Den Haag. In het gesloten archief van de Nijmeegse Universiteit bevindt zich een map met papieren van Maas. Deze map zal pas in 2008 worden vrijgegeven. Deze map bevat geen dokumenten met nieuwe gegevens.
4. Ik reken het niet tot mijn taak te verdedigen dat de lasterkampanje de oorzaak is geweest van de geestesziekte van Maas' vrouw. Er was namelijk een tragische ontwikkeling aan voorafgegaan: voor haar huwelijk werkte Henriette Braem, geboren in Arcen, in Keulen, waar ze van een joods zakenman een kind ter wereld bracht, hetgeen Maas naderhand door een toeval te weten kwam.

Nooit heeft Maas hierover geschreven.

5. Roermond 1930. Deze roman is milder van toon. Financiële nood dwong Maas kennelijk tot het doen van concessies. In 1945 schijnt Maas een nieuwe versie te hebben geschreven: *De Dochters Van Den Nieuwen Wijtesboer*. Mij is niet bekend waar het manuscript te vinden is. (zie pg. 1. achterzijde, nu laatste bladzijde van dit manuscript)

5. De Stad

In juni 1931 wordt Maas benoemd tot onderwijzer in Eindhoven, waar hij met ingang van 1 januari op wachtgeld wordt gesteld wegens afnemend aantal leerlingen. Voor Maas betekende dat schrikbarend armoede.

In 1934 verschijnt van Herman Maas de roman *De Hamerslagen* (1) die door critici en literatuurhistorici vrijwel eenparig (en ten onrechte) zijn beste werk wordt genoemd. In 1935 publiceert hij *Een Hoekje Stad* (2) en in 1939 *Menschen Van Het Gehucht* (3). *Een Hoekje Stad* is het navrante verhaal van de crisisjaren; daartegenover is *Menschen Van Het Gehucht* een mild, vriendelijk verhaal, dat –bij nader onderzoek- geschreven blijkt te zijn rond 1929, dus in dezelfde tijd als *Hoofzonden Van Het Land*.

In 1932 laat Maas een kritische studie *Onze Schoolopvoeding* verschijnen die zowel met veel afkeuring als met waardering besproken wordt. (4)

Na de Tweede Wereldoorlog veroorzaakt een voor de oorlog geschreven boek van Maas nogmaals, maar nu voor de laatste keer, grote opschudding.

Maas vatte het plan op een trilogie *Onder De Gloeilamp* te schrijven, waarin allerlei Eindhovense schandalen verwerkt zouden worden. In 1946 kwam het eerste deel uit, namelijk *De Liefde Van Jo Faro* (5), een voor een aantal (welvarende) lieden onbarmhartig boek dat binnen enige maanden “uitverkocht” was, hoewel de Eindhovense boekhandelaren het niet meer in de etalages durfden aanprijzen. Maas heeft nog een tweede deel geschreven. Maar om nog onbekende (echter wel te beredeneren redenen) heeft de uitgever A.G. Schoonderbeek (Laren) het manuscript niet durven drukken (6).

Tot vlak voor zijn dood is Maas artikelen, dagboeknotities, brieven, kritieken, commentaren blijven schrijven. Hij heeft een geweldige hoeveelheid journalistieke artikelen geschreven; hij vertaalde een aantal romans (7) en hij schreef enige studieboeken (8). Enige trouwe vrienden hebben alles gedaan om zijn schrijvende armoede te verlichten en om hem uit zijn eenzaamheid te verlossen; hij was inderdaad een kluzenaar geworden; hij zag zelf dat zijn levenswerk vergeten was.

Herman Maas is overleden op 27 januari 1958. Zijn veel materiaal omvattende nalatenschap bevindt zich in het Letterkundig Museum in den Haag, in de Provinciale Bibliotheek in Den Bosch, in de Universiteitsbibliotheek van Nijmegen, en (het weinige dat overgebleven is) bij partikulieren (9) of in andere archieven of bibliotheken.

In het pamflet *De “Zedeloosheid” In De Tweede Kamer* schreef Maas ooit: “Het leven moet een geluk, een vreugde zijn. Levensgenieten en deugd zijn geen contrasten”. (10) Het leven heeft Herman Maas waarschijnlijk bitter weinig vreugde gegeven. In datzelfde pamflet noteerde hij al (psalm XX11): “Want honden hebben mij omsingeld, eene bende der boosdoeners heeft mij omgeven.” (11) En van velen van zijn medemensen kon hij toen al zeggen: “Die lui haten mij, maar ze hebben het er ook naar gemaakt.”(12)

1. Laren `1934
2. Laren 1935
3. Laren 1939. In 1928, 1929 verscheen een deel ervan in De Heraut.
4. Eindhoven 1932. Maas protesteert hierin vooral tegen het intellektualisme dat het onderwijs bederft. Een dergelijk protest leest men ook in bijvoorbeeld *Naar Een Nieuwe katholieke School* (1966) van J. Gielen
5. Laren 1946
6. In de korrespondentie Maas-Heeren wordt een manuscript *Een kleine stad* genoemd, dat tot op zekere hoogte een herschrijving van *Een Hoekje Stad* zou zijn. In een brief vermeldt Maas dat hij 350 folio's geschreven heeft van *Een Kleine Stad*, dat een

- auto-biografie is, de roman van Jan van Houtum. Dit manuscript (?) is teruggevonden in partikulier bezit. Het is niet volledig. Titel: *Politieke Strijd in een Kleine Stad*.
7. Onder andere: *Onze Daden Volgen ons* (1 en !!), van Paul Bourget
Het Groene Licht, van Lloyd C. Douglas
Het Zonneschip, van Lloyd C Douglas
Vergeef Ons, van Lloyd C. Douglas
De Strooper, van Peter Baron
Vergulde Ellende, van Dolly XXX
Een donkere Weg, van Jean de la Brete
 8. *Taalstudie* (vier delen) 1926
 9. Verschillende manuscripten zijn spoorloos verdwenen. Er zijn nog onuitgegeven manuscripten, onder andere van romans. (zie p.1 achterzijde, nu laatste bladzijde)
 10. *De "Zedeloosheid" In De Tweede Kamer* (1919), p. 204
 11. Idem, p. 142
 12. Idem, p. 162

6. Op het land

Jan van Houtum's Schetsen van over De Peel (1901) is het debuut waarin het maatschappelijk en politiek leven der gemeente Veldheim, gelegen tussen Oost-Friesland en de Schelde, beschreven wordt door Herman Maas. De naam Veldheim is te vinden in *Het masker van de wereldt afgetrocken* (1644) van Adrianus Poirters (1605-1674). Herman Maas bedoelt er niet een bepaalde plaats mee uit het Peelgebied; hij heeft in een denkbeeldig dorp wantoestand gekoncentreerd die in elke Peelgemeente te vinden waren en die door de pamflettist Maas – zoals hij zelf schrijft – “getrouw naar de werkelijkheid” worden geschetst. Niet alleen om de oorsprong van de naam Veldheim te verklaren citeert Maas een vers van Poirters, maar vooral ook om de felle, hekelende toon van zijn schetsen, die ten dele in *De Zuidwillemsvaart* waren gepubliceerd en aan H. Ouwerling werden opgedragen, te verantwoorden: “Daer sachte meesters zijn, daer blijft een vuyle wond.”(1) In de volledige titel van het boek bespeuren we de invloed van Multatuli: “Er ligt een roofstaat aan de zee, tussen Oost-Friesland en de Schelde.”(2) De invloed (3) van Multatuli's werk is in het hele boek voordurend merkbaar, vooral in het ultimatieve slot: “Ook u geldt dat afscheid niet, meneer van Knikken, meneer de burgemeester, meneer de secretaris! Ook niet U, vroede vaderen van Veldheim! 't Is nu avond. Weldra zal de nacht aanbreken. Daarom zeg ik u slechts: ‘Tot morgen!’ Deze nacht zal ik u rust gunnen! Het zal de laatste zijn!...Als het licht der maan verbleekt, dan zal de laatste dichter sterven die u met zijn lied over de nachtelijke stilte en het vredige licht der sterren in eene rustige rust gedompeld heeft! Dan zal de storm opsteken, die u wakker huilen zal uit uw slaap! De storm zal blijven voortduren! Zelfs een wiegeliedje zal dan niet meer baten!.... Dan geen rust meer voor u! De scepter mag niet gevoerd worden, zoals de dandy zijn wandelstok zwaait. Gij hebt gemeend den last van het regeeren te kunnen torschen! Nog altijd hebt gij gemeend, dat die last licht is; het wordt tijd, dat gij de zwaarte ervan voelt. Gij zult regeeren door waarheid en eerlijkheid!.Gij zult voor het geluk uwer Veldheimers zorgen! Zij moeten kunnen leven als menschen! Verstaat gij, zij moeten! .. Tot morgen....”

In *Verstooteling* (1907) is de storm inderdaad in alle hevigheid opgestoken en brak de nacht aan. Deze roman, naar authentieke gegevens geschreven, laat van de mythe van de landelijke eenvoud niets heel. Een knap meisje wordt zwanger gemaakt door de burgemeester of diens zoon. Er wordt een jongen geboren die vanaf zijn vroegste jeugd een uitgestotene is. Zijn moeder trouwt met een boerenknecht, die het kind telkens weer vernedert en grieft. Op heel jonge leeftijd wordt de verstoteling, die een onverschillig en wreed kind geworden is, verhuurd aan een schaapherder, die hem een tijd later ontslaat wegens diefstal. Dan is het verhaal van zijn ondergang, een navrant en aangrijpend verhaal, al begonnen. De klimaks wordt bereikt als zijn vrouw, gesteund door haar ouders, hem afwijst, zelfs als hij na lange werktijden in Duitsland thuis komt. Op een nacht wordt hij door zijn schoonvader, een gepensioneerd militair, met een bijl vermoord. De moeder van de verstoteling probeert haar kind tot het laatst toe te troosten en te beschermen. “Vooral op het eind toont Maas zich een goed verteller, die ons weet te boeien door de tragische gebeurtenissen, welke hij met meegevoel maar geenszins sentimenteel verhaalt.”(4)

In 1908 liet H.N. Ouwerling zijn bekende boek *Uit de donkere gewesten* verschijnen, versierd met een lachwekkende nihil abstat en evulgatur, onder het motto: “Staat op uten slape, 't is nu den tijd.” Ouwerlings boek, dat een apologie is van de in *Verstooteling* beschreven toestanden, toont met interessant feitenmateriaal aan dat het Brabantse en Limburgse platteland zeker geen paradijs was van landelijke eenvoud. Ouwerling meent dat Maas met wat te sterk sprekende kleuren geschilderd heeft, maar dat hij niet heel ver van de waarheid blijft. Met veel en gevarieerde gegevens weet Ouwerling duidelijk te maken dat schrijvers als

Conscience, Snieders, Ecrevisse, Courtmans, Post de werkelijkheid in andere richting veel erger vertekenden. Ouwering schrijft over raadsleden die frauderen en chantage plegen, over kermissen en begrafenissen die meer op “bacchantenfeesten” lijken; over de achterlijke situatie van het onderwijs en de abominabele onontwikkelheid van de overheid en de massa; over de kriminaliteit, die in het zuiden bloeide; over sociale wantoestanden en drankmisbruik. Ouwering rekent af met de romantische fabel van de goede, oude tijd en hij plaatst een vurige oproep: “Aan geestelijk en wereldlijk, aan allen die in overheid gesteld zijn in ons zuiden. – aan allen, die kunnen meewerken aan de verheffing van ons volk”.

Het boek eindigt met een gloedvolle verdediging van Herman Maas (“Gij zijt bitter geworden en den strijd, en ’t is als hoor ik u haast in wanhoop uitroepen: rot, rot is de heele boel, haat alleen kan ik er voor voelen.”) en diens boek *Verstooteling*, waarin Ouwering echter tot zijn spijt van die grofzinnelijke tonelen heeft aangetroffen, wat niet verhindert dat hij het volkomen eens is met het gunstige oordeel van Willem Kloos.

De inzet van *Het Goud van De Peel* (1909) is veelzeggend: “Zij waren nog geen half jaar getrouwd, toen het gesukkel al begon. En sedert dien tijd hadden zorgen en kommer hun heele bestaan, hun huwelijks- en gezinsleven ingesponnen in een omwebbing van draden, waaruit zij niet meer konden loskomen”. Er worden in die inzet geen namen genoemd: het gaat in dit boek immers primair om het lijden van een gemeenschap, van een naamloos slavenvolk. Nog overtuigender dan in *Verstooteling* worden in dit boek de korruptie en fraude, het machtstreven, de zelfverrijking van de dorpspotentaten gehekeld. Zijn eenheid, die bij zo’n geweldige hoeveelheid details eenvoudigweg verbazingwekkend is, ontleent deze roman voornamelijk aan de centrale rol die de idealistische onderwijzer De Visscher erin speelt: De Visscher bestrijdt het onrecht waarmee hij dagelijks gekonfronteerd wordt. (5)

In A. Roothaerts boek *Die Verkeerde Wereldt* (1939), dat opgedragen is aan zijn vriend Hendrik Ouwering uit wiens werk (geschiedenis van Deurne, Liessel En Vlierden Roothaert de bouwstoffen nam voor zijn “vertaling”, komt een personage voor die Otto De Visschere heet. Roothaert beschrijft in zijn historische roman, naar door Ouwering opgespoorde gegevens, (wan-) toestanden in Noord-Brabant toen de vrije uitoefening van de katholieke godsdienst tijdens de republiek verboden was (6). Herman Maas beschrijft in zijn *De Visscher* Ouwering zelf, al heeft hij Ouwering beslist enige karaktertrekken van Herman Maas gegeven. De Visscher is een onderwijzer, die aangesloten is bij de socialistische onderwijzersbond; hij werkt aan de openbare school, en richt zich, voornamelijk in door hemzelf uitgegeven brochures, tegen de plaatselijke wantoestanden. Een van deze brochures heet *Het Miljoenenparadijs*. Dat miljoenenparadijs is de Peel: “De ver weggrauwende vlakte, die eeuwenlang begraven had gelegen onder sombere stilte en angstaanjagende verlatenheid, kwam opeens vol van een slavend zwoegleven.” (7) Het exploiteren van de veengrond, het steken en verwerken van de turf, zouden van de Peel het Nederlandse Klondyke gaan maken. “Toen koortste plotseling het opwindend vooruitzicht van veel-geld-verdienen door alle Peeldorpen.” (8) De Peelwerkers vonden echter geen goud; van maatschappelijke verbetering, waarvan zij aanvankelijk droomden, was geen sprake. De veenexploitatiemaatschappijen en de plaatselijke (geestelijke) overheid, van wie ieder die daar bij hoorde enkel uit was op individueel winstbejag, postuleerden de sociale onrechtvaardigheid en ongelijkheid, niet uit onwetendheid, maar zonder twijfel uit eigenbelang. Voor de uitbuitersbende was de Peel inderdaad een eldorado waarin weliswaar elke vrijbuitersbende een maatschappelijke strijd om het heersersbestaan diende te voeren. Het boek eindigt met een uitspraak van de gemeentesekretaris: “Uit het miljoenenparadijs drijven laat ik me door niemand”.

Deze sociale gemeenschapsroman ontleent eveneens zijn eenheid aan de beschrijving, een benauwend relaas, van het leven van een echtpaar van wie Maas in de beginregels van zijn boek eigenlijk al alles heeft verteld.

De Visscher sticht een hoofdaktekursus voor onderwijzers, maar hij verdwijnt uit het onderwijs als de geestelijkheid bijzonder onderwijs gaat invoeren en als dus ontslag voor De Visscher dreigt. Hij wordt dan echter redakteur van het blad *Ons Zuiden*, waartegen pater Van den Elzen een kruistocht begint (9).

Niet alleen in literair opzicht is *Het Goud Van De Peel* een waardevol boek, het is ook belangrijk als sociaal-historisch document. In de derde druk van deze roman (1945) publiceerde Maas een Verklaring waarin hij de aandacht vestigde op het documentaire karakter van het boek. Deze verklaring is opgenomen als bijlage in deze studie (10) Tevens voegde Maas aan die derde druk een Naschrift toe, waarin hij zijn visie geeft op de staking van 1919 in de Peel.

Landelijke Eenvoud (1910) is de ironische titel van een verhaal (een novelle) waarin Herman Maas laat zien dat hij een voortreffelijk verteller is. Het centrale thema is een vete tussen twee boerengezinnen, die in alle hevigheid oplaait als een jongen uit het ene en een meisje uit het andere gezin op elkaar verliefd worden. Zelfs als het meisje in verwachting, wil haar vader onder geen enkele voorwaarde toestemming tot trouwen geven. Buitengewoon knap tekent Maas de wellust van de dorpelingen in andermans leed, hun liegen, lasteren en insinueren. Van dit alles worden twee jonge mensen het slachtoffer. Niets wordt ondernomen om de vete bij te leggen, integendeel, het konflikt wordt met opzet verscherpt. Het loopt uit op een geweldige vechtpartij, waarbij een der ophitsers wordt vermoord. Erna is er niets veranderd: de jongeman trouwt met een ander meisje, en de vete tussen de progressieve Jorissen, die het voor de wind gaat, en de conservatieve Goemans, die afgunstig is op Jorissens sukses, blijft bestaan. Het boek eindigt aldus: “Overigens had ander nieuws, waarop de gemoederen zich weer even begerig hadden geworpen om ermee te sollen, al lang dat gebeuren met den naslaap van herrie op den achtergrond geduwd,” In verhaaltrant komt deze roman overeen met *Verstooteling*. *Landelijke Eenvoud* is echter stilistisch beheerster geschreven en zorgvuldiger gekomponneerd; de ontwikkeling der gebeurtenissen is, dramatisch en psychisch, meer doordacht. Minstens zo sterk als in *Verstooteling* wordt in dit verhaal de vernietigende kracht van geroddel, het vastgeroeste gevoel voor uiterlijke hiërarchie, de achterbaksheid – de liederlijkheid – de huichelachtigheid, in alle facetten en verwickelingen van het verhaal getoond en gehegeld.

De Hoofdzonden op het Land (1930) en *Menschen van het Gehucht* (1939) vallen op door een minder felle en hekelende toon. Evenals *Landelijke Eenvoud* zijn ze geschreven in eenvoudig, goed verzorgd, strak proza. In *De Hoofdzonden op het Land* wordt de intrige weer gevormd door een vete tussen twee boerenfamilies, namelijk Hannesboer kontra Sproaneveld. Deze familietwist wordt van alle kanten besproken in de herberg van de Nieuwe Witjesboer die uit de stad kwam en twee dochters heeft. Knap beschrijft Maas weer de duivelse kracht van roddelarij en kwaadsprekerij, terwijl ook voor zijn verhalen ongetwijfeld geldt wat Anton van Duinkerken eens over Antoon Coolen schreef: “Typisch-Brabantsch is bij Antoon Coolen het motief der dorpsgeruchten. Zijn oudste drie novellen worden er geheel door beheerst.”(11) Een belangrijke hoofdzonde in deze roman is de geldzucht: als de weduwe Leneke Wevers niet tijdig de pacht ontvangt van de weduwe Niena, die vijf kinderen heeft, dan stuurt ze de veldwachter die in dronken toestand Niena maant voor de avond te betalen; Niena vlucht en stikt in het moeras.

Menschen van het Gehucht (12) is ronduit een gemoedelijk, plezierig verteld en prettig leesbaar boek. In het gehucht wonen de boeren, in het dorp de burgers. “Onderons noemden

de burgers dit gehucht den hoek van de stiefkoppen”. (13) Zo leven de stiefkoppen: “In soberheid brachten zij hun dagen door, traag van denken, sober van woorden en vooral sober in klachten”.(14) Het verhaal concentreert zich om Antoon Klompers, wiens vader vroeg aan tuberculose sterft en die met zijn moeder achterblijft. Het gaat over Antoons ontwikkeling van kind naar volwassene en over zijn liefde voor het knappe en frivole woonwagenmeisje Sophie Valeur. Maar het is ook de roman over de komst van de nieuwe tijd: “De nieuwe tijd kwam er met harde rukken en grepen overheen waaien.” (15) De oude gebruiken verdwijnen ; de grote oorlog breekt uit en schokt het gehucht in zijn oude gang. Er wordt veel verdiend en ook Antoon Klompers wordt rijk. “De oorlog zou toch ook wel aan den gang kunnen blijven, wilde men hopen.” (16) Vrouw Klompers, Antoons moeder, ziet de nieuwigheden verbaasd aan. Een prachtig gedeelte in dit boek is de monologue interieur van moeder Klompers op een zondagavond tijdens de kermis, als ze door grote onrust naar buiten gedreven wordt: ze weet Antoon dan terug te houden van een vechtpartij om Sophie Valeur en redt daarmee het leven van haar zoon. Moeder Klompers, een eenvoudige en nederige vrouw, denkt op haar nachtelijke tocht: “Erg vreemd, met dien tijd. De tijden van den ouden pastoor Leens. De tijden van den nieuwen pastoor. De menschen bleven de menschen. Met hun driften, hun nooden, hun leed. “(17) De oorlog heeft definitie de nieuwe tijd gebracht, De roman wordt aldus beëindigd: “Laag als neergedrukt onder zware lasten stonden de verspreide huisjes langs de oude wegen met de diep ingegroefde karsporen van de buurtschap als taaie zwoegers met hun driften, hun nooden, hun leed in het leven, onder de grauwe luchten. Van den nieuwen tijd.”

Nauw verwant, (sommige passages zijn zelfs letterlijk hetzelfde) met *Menschen van het Gehucht* is de novelle *Het Verraad aan den Peelkant* die verscheen in de bundel *Elf, Het Land vertelt* (1943), ingeleid door Max Wolters (18). Deze novelle is goed verteld, maar zwak en ongericht van intrige.

1. Tot het boecksken:

“Gaet boecksken, gaet vry uyt, en laetse in Veldheim praten,
Die schorft is op zijn hooft, die sal den kam wel haten;
Gaet henen evenwel, en spreeckt met stouten mond,
Daer sachte meesters zijn, daer blyft een vuyle wond.”

(Enzovoorts) Adriaan Poirters

3 Multatuli, Max Havelaar. Verzorgd en toegelicht door Dr. G.W. Huyghens, Rotterdam 1960 (3), p.272

3. In *Tussen twee werelden, Rhijnvis Feith als dichter van het graf*, Assen 1963, definieert Dr. P. Buijnsters het begrip invloed (in het hoofdstuk *Comparistisch perspectief*) als volgt: “een niet noodzakelijk bewuste verwerking van bijzondere motieven, gedachten, beelden en woorden, waaraan een reële betrekking tussen geveer (of diens werk) en ontvanger ten grondslag ligt.”

4. K. Reynders, *H.H.J. Maas, Kroniekschrijvend Pamflettist*, p.9

5 In deze roman wordt gezegd dat De Visscher onder andere *Histoire d'un Sous-maitre* (door Erckman-Chatrian) kadeau krijgt. Herhaaldelijk heeft H. Maas erop gewezen dat dit boek hem geïnspireerd heeft. De hoofdpersoon uit deze Franse roman, Jean-Baptiste, is een jonge, idealistische dorpsonderwijzer in Elzas-Lotharingen die de achterlijke bevolking van zijn standplaats wil ontwikkelen.

6. In 7 maanden tijd werd Roothaerts roman 16 keer herdrukt.

7. *Het Goud Van De Peel*, p.91

8. Idem, p. 41

9. *Ons Zuiden is De Zuidwillemsvaart*; pater Van Berken is pater Van den Elsen, de stichter van de Noord-Brabantsche Christelijken Boerenbond (N.C.B)
10. Zie bijlage A
11. A. van Duinkerken, *Antoon Coolen*, 's-Gravenhage 1949, p28
12. In *De Tijd* van 20 juni 1940 werd in het kader van een artikel over het werken van Limburgers in Duitsland over dit boek geschreven; de titel en de naam van de auteur bleven onvermeld; op 22 juni werd het ontbrekende vermeld.
13. p.12;
14. p.56;
15. p.146;
16. p.172;
17. p.184.
18. Aan dit kultuurkamerboek werkten mee: Abe Brouwer, Jan Nienhuis, L. Jonker, S. Ulfers, G.A. van der Lugt, Ernst van Oosterom, Jan Roselaar, Jo Ypma, J.L. Eggermont, H. Maas, P. van Andel. In zijn inleiding schrijft Wolters: “.... En Limburg door H.H.J. Maas, die eens door zijn boek *Het Goud Van De Peel* zo sterk de aandacht trok en die eigenlijk, onder invloed van de letterkundige beweging van 1880, de vernieuwer van het genre was, dat in het midden van de negentiende eeuw door J.J. Cremer in meer idyllische dan realistische trant was begonnen en tot algemene bekendheid gebracht.”

7. Om de school

Dat het met het onderwijs in Oost-Brabant en Limburg eeuwenlang, tot in de twintigste eeuw toe, droevig gesteld is geweest, blijkt onder meer uit *Schetsen Uit De Oude Brabantse Schoolwereld* (1909) van H.N. Ouwerling. Weliswaar beschrijft Ouwerling historische toestanden, maar hij verklaart uitdrukkelijk dat het toneel van zijn geschrijf in een paar eeuwen veranderd is. Hij geeft een rijkelijk van citaten voorziene beschouwing over dieptreurige toestanden: onbekwame, aan sterke drank verslaafde en allerlei bijbaantjes uitoefenende onderwijzers, de laagst mogelijke salarissen, krotten van lokalen, onvoldoende leermiddelen, 's winters te veel en 's zomers bijna geen leerlingen, corruptie in de gemeenteraden en schoolbesturen.

Het beeld dat Herman Maas ons in zijn roman *Om De School* (1913) geeft van de treurige gang van zaken in het onderwijs in Noord-Limburg is na lezing van Ouwerlings boek zeker geloofwaardig. Deze roman dankt zijn uitvoerigheid aan het feit dat Herman Maas niet alleen zijn eigen onderwijzerschap te Oirlo heeft willen vastleggen, maar vooral aan de bedoeling om een tamelijk volledige kroniek te geven van de schoolstrijd die rond 1900 plaats vond over het openbaar en bijzonder onderwijs en over de leerplicht. *Om De School* is ten dele een autobiografie.

Maas beschrijft zijn eigen strijd (in de persoon van Karel van Leeuwen) tegen de wantoestanden die Ouwerling in zijn boek al noteerde. Herman Maas was bovendien een voorstander van openbaar onderwijs. Keer op keer hakte hij in op de leugenkampanjes die vanuit katholieke kringen ondernomen werden om het openbaar onderwijs verdacht te maken. In katholieke streken wilde men de openbare school en de leerplicht zien als een (monsterachtig) kind van het verderfelijke liberalisme. Maas geeft een boeiende inleiding, een journalistieke kroniek, in de problemen van de schoolstrijd naar aanleiding van het onderwijs-wetsontwerp – J. Kappeijne van de Copelle, en ook van de schoolstrijd in België. Karel van Leeuwen ziet hoe de volksopvoeding schromelijk verwaarloosd wordt, hoe de onderwijzers de slaven zijn van de potentaten, en hoe deze potentaten alles misbruiken (gesteund door een groot deel van de klerus, dus tot en met “godsdienst” toe) om de oude machtsverhoudingen in stand te houden. Bovendien constateert Karel: “De school mag niet zijn een duffe fabriek van onbenullige geleerdheid, waar een hoop waardelooze, tot bespottelijkheden samengeschoolmeesterde leerstof als prutssommen, vorstenhistories, spraakkunstgeknutsel, en natuurkundig geleuter over de kinderen wordt uitgestort, zoodat hun denken stikt en hun lust tot leeren voor-goed wordt gedood onder den ballast,”(1)

Dit is een stevig protest tegen het intellektualistisch, positivistisch georiënteerd onderwijs. Maas ziet als taak van de school: “Zij heeft te ontwikkelen en op te voeden, zoover haar taak kan zijn, tot mensen, die daarna in het leven hun vorming voltooiën en, werkelijk beschaafd, handelen naar den geest van het Christendom, zelf weten, zelf denken en , oordeelen, en willen wat hun geluk is, slechts vragend: wat is waarheid?”(2) De kritische houding van de onderwijzer Karel van Leeuwen die tot uiting komt in zijn artikelen en redevoeringen wekt onmiddellijk hatelijke reacties. “In die dagen joegen de politiek-christelijke voormannen en hun pers hun losgelaten haat tegen openbare school en openbare onderwijzers op, met grooter felheid dan ooit.” (3) Daarvan wordt van Leeuwen het slachtoffer, zeker als zijn eerste roman verschenen is, waarvan Maas zegt: “Als een overweldigende aanklacht slingerde de zuivere objectiviteit van de roman de heersende machten de gevolgen van hun schuld voor de voeten.”(4) Hij wordt te Olderen (=Oirlo) ontslagen en vertrekt uit die plaats.

Om op de hoogte te geraken van het klimaat waarin de schoolstrijd in Limburg plaats vond is *Om De School* een onmisbaar dokument. Deze roman is echter eveneens van groot belang vanwege bepaalde gegevens over Maas' leven en werken. De figuur Karel van Leeuwen komt in verschillende opzichten overeen met Frits Verhagen uit de *Hamerslagen* (1934). Tussen *Om De School* en *De Hamerslagen* bestaan diverse betekenisvolle overeenkomsten. Opvallend is bijvoorbeeld de grote liefde die zowel Karel van Leeuwen als Frits Verhagen koesteren voor Christus, de bijbelse figuur die voor zijn waarheid stierf. Rektor Megelen (uit *Om De School*) die in Oosterham benoemd wordt, is ongetwijfeld de prekende priester uit *De Hamerslagen*.

Evenals in *Het Goud van De Peel* treedt in *Om De School* ook De Visscher op. Hier is dan het overtuigende bewijs dat De Visscher (de idealistische onderwijzer) inderdaad H.N.Ouwerling is. Men leest bijvoorbeeld: "De Visscher was in dien tijd begonnen met "*Schetsen uit de Schoolwereld*" te publiceren, waaruit hem bleek, dat zelfs in den negentiende eeuw ook de schoolmeester hier nog gedeeltelijk betaald werd met het recht om de beurt bij de ouders van de schoolgaande kinderen te gaan eten."(5)

In deze roman beschrijft Maas ook uitvoerig hoe Karel van Leeuwen ontdekt dat zijn grootvader, die koster-schoolmeester was, door de potentaten geknecht werd. Karel van Leeuwen beschrijft naar oude documenten een verhaal over zijn grootvader die hij rektor Van Megeren laat lezen: "Een Schoolmeestersleven uit de eerste helft der negentiende eeuw". In *De Nieuwe Gids* 35 (1920) verscheen van H.H.J. Maas: "*Een koster-schoolmeester uit de negentiende eeuw*." In *Om De School* heeft Maas het volledigst en duidelijkst beschreven wat hem gedreven heeft tot hekeling van wantoestanden in het onderwijs; tevens zet hij zijn ideeën uiteen over het volksonderwijs. Over het geschiedenisonderwijs bijvoorbeeld noteert Maas: "Ook geschiedenisboekjes, die op katholieke bijzondere lagere scholen veel gebruikt werden, zoals "*Schets der Vaderlandsche Geschiedenis voor de hoogste klas der Lagere School*," *Korte Geschiedenis des Vaderlands, ten dienste van Katholieke scholen* , "*De Jonge Nederlander, Leesboek over de Vaderlandsche Geschiedenis*" , en andere, gaven in de tijdperken van Hervorming en Tachtigjarige Oorlog al evenmin historie, maar ophemeling en verguizing. " (6)

Pas na de tweede wereldoorlog is men wat Maas hier in 1913 schreef beter gaan begrijpen. In literair opzicht is deze roman niet geslaagd; daarvoor is hij teveel kroniek en teveel pamflet, maar als zodanig is *Om De School* dan ook een belangrijk boek. Het boek eindigt optimistisch met deze voorspelling: "De volksverleugening, die de wereld tyrانىseerde met geweld, met list van paaiende voorspiegelingen en misleiding, zou het eens moeten afleggen tegen de macht van waarheid en recht, als de onderwijzer vrij man was en in de maatschappij kon voortzetten de volksofvoeding, voorbereid in de algemene kosteloze lagere school..." (7)

In 1926 publiceerde Maas zijn vierdelige leerboek voor de leerlingen van middelbare scholen *Taalstudie* (8) dat een inleiding was "tot de verklaring van taalverschijnselen, waarbij vooral de aandacht valt op de betekenis der woorden." Naar aanleiding van allerlei teksten (proza en poëzie) worden didactisch verantwoorde vragen gesteld.

De taalkundige opstellen in deze *Taalstudie* (vooral te vinden in deel vier) zijn meestal van H. Maas zelf. In de inleiding schrijft Maas: "Als men de leerlingen niet leert op elk woord te letten, een stuk *woord voor woord* te lezen en over het onderling verband na te denken, dan voedt men hen op tot het praten van holle woorden, tot wat men in Nederland wel noemt gemeier, tot wat men in Duitsland met verder strekkende bedoeling heet *Erziehung zur Phrase*. De taal is het zieleven van den mensch, dus van het volk."

Maas verwijt de leerkrachten geen inzicht te hebben in de grammair raisonnee en ook niet in de psychologische taalbeschouwing: “Het spotten in de onderwijswereld met boeken van Brill, De Groot, Van Helten, Terwey, Koenen ging niet gepaard met inzichten in de psychologische taalbeschouwing.” (10) Maas is uiteraard voorstander van psychologische taalbeschouwingen. De vragen die hij stelt in zijn methode dienen om de student te leren een stuk tekst te analyseren, om het onderlinge verband der woorden na te gaan. Deel drie en vier, waarin ook stukken uit oudere taalperioden zijn opgenomen, zijn voornamelijk bedoeld voor de hoofdakte-studie van onderwijzers.

Leest men Maas' boek *Onze Schoolopvoeding, Een Critische Studie* (1932) dan vraagt men zich verbaasd af hoe het mogelijk is dat zoveel gefundeerde en vooruitstrevende gedachten pas na vele jaren moeizaam meer algemeen ingang hebben gevonden. Maas zou Maas niet zijn als hij naliet om het ideaal van de middelmaat en de middenweg sarkastisch te hekelen. Dat ideaal is, volgens Maas, “alle woorden verzilveren”. De formulering van die idealen klinkt voor wie niet denkt aannemelijk: “Het is toch wel bekend, dat de middelmaat het privilege van ‘het gezonde verstand’ bezit?” (11) Dat verzilveren van woorden is hetzelfde als verstarring, en dat is het grootste gevaar dat opvoeding en onderwijs bedreigt. Maas vindt dat die verstarring bestaat, en dat er dus van alles moet veranderen. Hij houdt een pleidooi voor rechtvaardige salarissen voor iedereen die in het onderwijs werkzaam is. Van de onderwijzer eist hij echter dat deze zich steeds vormt op intellectueel terrein. Een onderwijzer moet een klein aantal leerlingen hebben: “Iemand, die beweert, dat de lagere school als instituut voor de volksopvoeding hem ter harte gaat, en daarbij volhoudt, dat het tegenwoordig peil van het lager onderwijs door verhoging van het leerlingental per onderwijzer over het algemeen niet te zinken behoeft, praat ofwel als een absoluut onwetende, ofwel als een huichelaar”. (13)

Maas meent dat het de onderwijzer ontbreekt aan eigen initiatief bij het kritische bekijken van de leerstof. De hoofdoorzaak noemt hij: “De onderwijzer is van oudsher maatschappelijk en geestelijk in een toestand van knechtschap gehouden”. En hij voegt daaraan toe: “Het is een traditioneele, geschreven en ongeschreven, knechtschap, die men zich jegens geen enkele andere klasse van ambtenaren veroorlooft”. (13)

De permanente taak voor de onderwijzer is: “het geestelijk hebben en houden van zijn opleiding onderzoeken, waar het vandaan komt en wat het waard is. Dan gaat hij den ballast wel overboord gooien.” (14) Bovendien zal dit nog een gunstig gevolg hebben: “Als bedienaar van het lager onderwijs, de bron van de algemene volksopvoeding (geestelijke vorming) ziet hij dan ook, na zijn geestelijke bevrijding, dat die opvoeding niet iets apart is voor deze of gene stand, voor elken stand wat anders, maar iets gemeens.” Over het principe van de opvoeding zegt Maas: “Alleen dan staan wij op vasten bodem als wij den leerling helpen zichzelf op te voeden. Tot passieve gehoorzaamheid opvoeden is: mislukking voorbereiden. Want dan gaat de leerling zijn gedrag als diplomatie beschouwen.” (16)

Maas ziet vooral in het taalonderwijs een opvoedingsmiddel. In dat verband bespreekt hij belangrijke werken van geleerden die hun stem verheven tegen het utilitarisme, dat in het onderwijs en de opvoeding zoveel bedorven heeft: Rudolf Hildebrand, *Vom Deutschen Sprach-Unterricht in der Schule und von Deutscher Erziehung überhaupt* (1867, vijftiende druk 1920); Friedrich Baumann, *Sprachpsychologie und Sprachunterricht* (1905); A. Cartault. (1914); Dr. Kurt Kessler, *Pädagogik und philosophischer Grundlage* (1921); Prof. Dr. Ernst Krieck, *Erziehungsphilosophie* (1930). In het onderwijs bespeurt Maas een nutteloos en onbenullig intellektualisme: het onderwijs is ontaard in het zogenaamd behandelen van examineerbare leerstof. Deze leerstof wordt doel. Maas keert zich tegen staatsbemoeiing op het specifieke onderwijs- en opvoedingsterrein; de overheid dient zich, volgens hem, te

beperken tot de administratieve en financiële gang van zaken. De doelstellingen van de Lagere School, zoals die officieel geformuleerd zijn, acht Maas frasierij zonder eind. Over de formule “Ontwikkeling van de verstandelijke vermogens en opleiding tot alle christelijke en maatschappelijke deugden” zegt hij dat alleen al de onderscheiding van de deugden in twee soorten absurd is. De lagere school moet aan geestelijke vorming doen, en daarmee uit, maar het lager onderwijs verloopt in een intellektualistisch surrogaat, en is niet geestesvormend en volksopvoedend, aldus Maas. Hij verzet zich tegen het splitsen van de leerstof in velerlei vakken, tegen een indeling in roosteruren, en tegen huiswerk. “De geestelijke vorming door het lager onderwijs is in een geest-afstompemd geleer van leervakjes-leerstof doodgelopen”. Het gevolg is daarvan naar zijn mening: “De jeugd vertoont ons een beeld van geestelijke vermoeidheid, van afgematheid en lusteloosheid (in leeren namelijk!); een beeld van verslachte energie.” (18) Huiswerk en leervakjes-leerstof haalt niets uit; er zijn enige tijd wat schijnresultaten: “Met den zegen, dat de kinderen thuis sommen zittingen maken en op den schoolweg nog de zijrivieren van de Wolga, de jaartallen en de stikstof repeteeren”. (19) Het werkelijke effect ziet Maas zo: “En na het verlaten van de lagere school kennen de leerlingen van al die onbenullige geleerdheid niets (natuurlijk niet!), er is van al die nuttige en gepaste kundigheden niets over dan wat hopelooze verwarring en afkeer van al dat onbezonden geleer.” (20)

Opvoeding is, volgens Maas, geestelijke vorming. Deze geestelijke vorming omvat: verstandelijke vorming en zedelijke vorming. De verstandelijke vorming is gedachtenvorming. Gedachtenvorming is van taalvorming niet te onderscheiden. “On apprend à concevoir et à formuler la pensée, deus choses qui ne doivent pas être séparé (A. Cartault.”. (21) Taalvorming staat bij Maas centraal. Hij wil slechts drie leergebieden onderscheiden op de Lagere School: Taal, Rekenen, Schrijven. Het leergebied Taal is dan heel ruim genomen: het omvat natuurlijk het leren lezen, en het lezen (enzovoorts) van beschouwingen over bepaalde onderwerpen, die de kinderen boeien en die ze begrijpen kunnen. Maas pleit voor versobering, d.w.z. voor enige eenvoudige leermiddelen (onder andere elke klas een bibliotheekje); de overdaad aan allerlei leerprullaria is een gigantische geldverspilling. Maas verwerpt eveneens methodische leergangen; hij wil enkel leesboekjes en sommenboekjes. Voor het overige maken onderwijzer en leerlingen in hun schriften zelf hun boekjes.

De expressievakken vindt Maas belangrijk: “Teekenen heeft alleen waarde, als men de kinderen zelf maar hun gang laat gaan, uit eigen drang.”(22) Gymnastiekonderwijs is alleen nuttig als het door bevoegde leerkrachten gegeven wordt, meent Maas. Een Lagere School mag nooit, aldus Maas, diskriminatie toepassen door leerlingen van opleidingsklassen in de school af te zonderen. Hij zegt: “Na een lagere school als ik mij voorstel kan dan, waar dat nodig is, een voorbereidende klas volgen voor het middelbaar onderwijs.”(23) Na een interessante beschouwing over de vormende waarde van het taalverschijnsel, bespreekt Maas de Montessori-idee, waarin hij verschillende goede elementen aanwijst, maar waarvan hij eveneens wil aantonen dat de grondslagen naar zijn mening ten dele dubieus, ten dele verouderd zijn. Elk kind moet zich, volgens Maas geestelijk (verstandelijk en zedelijk) vormen door te leren kritische te denken; de voornaamste mogelijkheid ligt in een taalonderwijs dat de kinderen alle gelegenheid geeft tot zelfwerkzaamheid dat wil zeggen zelfontplooiing, waarin het bijgestaan wordt door een onderwijzer die geen slaaf van methode of van in de opleiding geleerde kennis is, maar een creatief mens.

-
1. Om De School, p.326, 327;
 2. p.327;
 3. p.567;

4. p.532;
5. p.278;
6. p. 274;
7. p. 568
8. Nijmegen, Assen 1926
9. p. V
- 10 p. VI
- 11 Onze Schoolopvoeding, Een Critische Studie, Eindhoven 1932, p.1
12. p. 13;
13. p.26 en 27;
14. p. 27;
- 15.p. 28;
- 16.p. 33;
- 17.p. 58;
- 18.p. 58;
- 19.p. 50;
- 20.p. 57;
- 21.p. 59.
- 22.p.76
- 23.p.76

8. In de stad

Over Maas' eerste stadsroman *De Hamerslagen* (1934) schreef Reynders: “*De Hamerslagen* is een boek van grotere allure dan de meeste van Maas zijn werken; het toont bijna voortdurend een opmerkelijke verteltrant. In de harmonische bouw tot eenheid heeft Maas echter gefaald. Vaker nog in een juist oordeel over feiten en problemen. Daarom is dit voor ‘onvolgroeide intellecten’ een gevaarlijk boek in al zijn ondiepe welsprekendheid. ‘(1) Inderdaad komen ook in dit boek Maas’ capaciteiten bij tijd en wijle tot uiting, vooral wat betreft hetgeen Reynders elders (2) opmerkte: “Talent, werkelijk talent, heeft hij voor het weergeven van gesprekken, van praatjes, van insinuaties, lasterpraat en kwaadsprekerij. Daarbij hanteert hij met groot gemak de monologue interieur.” Helaas licht Reynders niet nader toe waarover Maas verkeerd oordeelt. Zijn bewering dat het boek voor “onvolgroeide intellecten “een gevaarlijk boek zou zijn, is minstens dubieus en houdt een pedagogische maatstaf in die over de waarachtigheid van een literair werk totaal niets zegt. Reynders protesteert wel tegen de erotische passages en tegen het motief dat de man-vrouw-liefde door veel maatschappelijke bekrompenheid, en door de christelijke moraal bekneld wordt. Maas schreef hierover dus in 1934. Reynders is het niet met deze idee eens; het is echter zeer de vraag of zijn oordeel wel juist is, zeker als we in aanmerking nemen dat op bijvoorbeeld de katholieke huwelijksmoraal in de laatste decennia toch wel heel veel kritiek is uitgeoefend.

De Hamerslagen is het boek over de ontwikkeling van Frits Verhagen (3). De accenten vallen op diens waarheidsliefde, religiositeit en zinnelijkheid. In deze ontwikkeling worden uitvoerig de “liefdeshartstochten” van Frits Verhagen beschreven met achtereenvolgens Betje Kielders (de wereld van de puber wordt dan indringend beschreven), Paula Fransen, Greet Radenga, voorts met een gehuwde vrouw en met het Duitse meisje Frida Konig die een zogenaamd Kriegsheirat heeft gesloten en die (haar man wordt verminkt en sterft) met Frits zal trouwen. Ze houden echt van elkaar. Dit is dus een roman die eindigt met een exitus felix, een sentimenteel-religieuze finale, waarin staat: “Vrede vulde deze timmermanswoning met rijkdom, neergezegend over vier mensen van eensgezinden goeden wil.”

De titel *De Hamerslagen* verwijst naar Nijhoffs gedicht *De soldaat die Jezus kruisigde*, dat Maas vooraf citeert en waarin deze regel staat: “Ik had hem lief – en sloeg en sloeg en sloeg.” Deze titel wordt in de loop van het verhaal nader verklaard. Tijdens een preek die op Frits diepe indruk maakt, zegt een pater: “Uw zonden zijn de hamerslagen, die de ware spijkers door Zijn handen en voeten drijven en Zijn beenderen verbrijzelen”.(4) Zijn zonden (vooral zijn erotisch-seksuele activiteiten) zijn voor Frits de hamerslagen die hij Christus (die hij liefheeft) toebrengt. Frits is een begaafde jongen die veel leest, maar die te vaak in de ban van zijn seksueel gerichte verbeelding is, zodat van zijn studie voor de onderwijzersopleiding niets terecht komt. Dan wordt hij timmerman, welk beroep zijn vader met toegewijde liefde uitoefent.

De titel *De Hamerslagen* verwijst ook naar werkelijke hamerslagen: “Het kruis aan den weg onder twee oude linden, een minuut of tien buiten de kom, lag afgebroken op den grond, en het Christusbeeld was in drie stukken geslagen of getrapt.”(5) Het kruisbeeld, kennelijk door de mijnwerkers (die door de dorpelingen als uit de hel losgeslagen duivels worden beschouwd) vernield, moet hersteld worden: “Had God hem daarvoor timmerman laten worden?”(6) Frits is bevriend met enige mijnwerkers die hem hun socialistische gezindheid duidelijk maken. Bij het op het hout timmeren van het Christus-beeld wordt Frits overmand door zijn fantasie en verliest het bewustzijn. “De veranderingen in de geesten groeiden in die dagen vlug voort”.(7) “Zonder dat zij het zelf opmerkten, richtte het denken en doen van de dorpelingen zich meer en meer naar de mijnstreek.”(8) Frits loopt een longontsteking op,

wordt bediend, maar hij wordt beter en schrijft een schetsje voor een mijnwerkersblad. Frits droomt ervan schrijver te worden: “Hij zou immers de waarheid zeggen, zoodat allen, die de waarheid liefhadden, van hem hielden en hem bewonderen, en de anderen hem vreesden.”(9) In de mijnstreek krijgt hij een kantoorbaantje. Hij publiceert wat schetsjes, maar ondervindt bij zijn kennissen geen belangstelling: “Frits Verhagen voelde de verdorrende uitwerking van de houding der omgeving, die in niemand van haar midden talent wil zien, doch dit hoogstens aanvaardt uit ver buiten haar liggende kring”. (10)

Het socialistische mijnwerkers milieu stelt hem echter even ernstig teleur als zijn geboortedorp. De wereldoorlog breekt uit en Frits wordt sergeant. “Hoogere machten dan officieren kende het leven niet meer. “(11) “In de kranten hoorde men den oorlog niet afkeuren, de regeringen niet verwenschen; in de kerken hoorde men niet tegen den oorlog en de gruwelijke beestachtigheden preeken, de regeeringen niet verdoemen.”(12) In deze levensperiode leeft Frits als een cynisch levensgenieter. Na zijn liefdesavonturen met Betje Kielders (in het dorp) en Paula Fransen (in de mijnstreek) komt hij in contact met Greet Radenga (in militaire dienst). De “vurigste liefdesuitingen” laat Maas dan als een felschroeiende brand met gloeiende likvlammen om hun lichamen kronkelen. In zijn beschrijvingen van erotische passages slaat bij Maas meestal brand uit: de passages zijn er ook naar. In een smokkelnest aan de Duitse grens leidt hij een liederlijk leven (met en door bemiddeling van zijn pensionhoudster) totdat hij verliefd wordt op een van de Duitse smokkelaarsters, namelijk Frida Konig: “In Frida Konig vermengde zich geen zweem van liederlijkheid met haar hartstochtelijke gevoelens”(13) “Bij haar bedierf geen troebele bruising van het bloed het hart”.(14)

Na de diensttijd: weer het kantoorbaantje. Frida blijft haar man trouw als deze zwaar verminkt van het front terugkeert, en Frits boemelt verder. Hij komt dan weer in contact met Betje Kielders en Paula Fransen die inmiddels getrouwd is. Op een dag is hij dronken en rijdt hij met zijn bromfiets tegen het kruisbeeld dat hij vroeger met zijn vader gerepareerd heeft. Zijn moeder vindt hem daar. Deze gebeurtenis verandert zijn leven. Als hij weer beter is, besluit hij niet meer naar de mijnstreek terug te gaan. Hij zal het bedrijf van zijn vader voortzetten. Tot overmaat van geluk komt dan met Kerstmis Frida Konig.

Evenals in de andere stadsromans ontbreekt in dit boek het dialect als lokale kleur. In *De Hamerslagen* wordt echter vaak de Duitse taal gebruikt, soms bladzijden lang.

In deze roman wordt ook af en toe gesproken over bovenmeester Janussen van de Schoolstraat in Hoekjestad (15) die in *Een hoekje stad* terugkeert.

Waarschijnlijk heeft Maas met dit boek willen aantonen dat zelfs begaafde en gevoelige, waarheidslievende jonge mensen toch op een naar Maas' mening verkeerd spoor gebracht kunnen worden. De chef van Frits, die allerlei ideeën spuit over maatschappij-democratie-individu (16) zegt althans tot Frits: “Jij bent geestelijk in je eersten groei gebleven. Daar dragen jouw omgeving en onze maatschappij de volle schuld van”.“(17) Deze roman vertoont onmiskenbaar kwaliteiten; hij overtuigt echter absoluut niet.

xxx

Een hoekje stad (1938) is de roman van de crisis na 1928. Maas beschrijft de lotgevallen van de leden van een huisgezin. Wat dreigt in het moderne leven? “De saaiheid, de verveling, het leege leven, de onvoldaanheid.”(18) En wat doet men tegen die dreiging?: “Christelijk of niet-christelijk, alles wilde maar geld bijeenhalen voor morgen en overmorgen, en daarbij ook vandaag, elken dag, vlot leven, geld, geld, geld”.(19) Betsy Kersten, een katholieke meisje dat

van een dorp naar de stad kwam, heeft moeten trouwen met Karel van der Meer, van wie ze niet houdt en die haar minstens drie keer een kind doet baren: Kitty (of was Fons Wieling de vader?), Enny, Lien en Frans. Het begin van hun huwelijk begon al met zware financiële lasten en dat blijft zo, zeker als na de spoorwegstaking van 1903 Karel tot kondukteur wordt gedegradeerd. Karel van der Meer houdt er nog “degelijke”, ouderwetse opvattingen op na maar hij wordt er om uitgelachen. Man en vrouw zijn van elkaar vervreemd. De geldelijke zorgen verdwijnen als de kinderen kostgeld gaan betalen: “Ieder leefde zijn eigen leven en allemaal waren ze vreemden voor elkaar.” (20) Frans van der Meer, die voor weinig geld op een kantoor werkt, heeft grote tegenspoed met het solliciteren naar een andere werkkring, maar eindelijk vindt hij inderdaad een beter betaalde baan in de groot-industrie. Juffrouw Van der Meer (Betsy Kersten) kent dus na vele jaren geen geldzorgen meer; ze kunnen zelfs in een keurig nette ambtenarenwijk gaan wonen: “In dit hoekje stad woonden alleen mensen met een betrekking, provincie, gemeente en particuliere ondernemingen.”(21) Bijzonder knap geeft Maas de steekspelen uit haat en jaloezie weer tussen juffrouw Van der Meer en haar buurvrouw Verboven, die al roddelend (altijd over seksuele zaken) het hoekje stad omharkt. Langzamerhand wordt de verstandhouding tussen beide buurvrouwen beter.

Met haar man leeft juffrouw Van der Meer al jaren in onthouding. Ze ontdekt dat dochter Lien voorbehoedsmiddelen bezit. Enny gaat weg van het kantoor waar ze vanwege de crisis tenslotte nog maar halve dagen werkte (een gunst overigens: ze heeft een verhouding met haar chef), en volgt een stoomcursus voor onderwijzeres. Freddy Hoogendorp stelt de spontane en eerlijke Kitty teleur: hij leeft als een zwijn. Enny slaagt en wordt aangenomen op de (bar slechte) gemeenteschool, waar Janus Keffers schoolhoofd is. “Hij was klein en vierkant van vettige dikheid”(22) zegt Maas niet al te vriendelijk, en: “Hij wist alle schandaalhistories van de heele stad en vertelde Enny alles in bijzonderheden”.(23) Tussen Enny en Janus ontstaat een verhouding, die spoedig afloopt als Enny naar een openbare school in de grote stad is gegaan. Lieny wordt vergeefs bemind, tot vermaak van de ingewijden, door een onnozele bakkersknecht die padvinder is. Juffrouw Van der Meer heeft nog een verhouding met haar buurman, maar Verboven wordt overgeplaatst en daarmee is de tweede en laatste jeugd van Betsy Kersten voorbij, definitief. De wensdroomfilosofie van de mensen in dit hoekje stad die met hun tijd zijn meegegaan, bestaat hierin: “Het geluk ligt in het volkomen oprecht, volkomen eerlijk volgen van de natuur, dus vooral in de liefde, het machtigste menselijke gevoel, dat zijn gelukstoestand beheerscht”.(24) Ze zullen steeds weer teleurgesteld worden en ontevreden blijven, omdat het leven ((of men nu veel geld heeft of niet) niets meer te bieden heeft dan men zelf bieden kan: “Zoo was het leven geworden: een hoop gedaas en lawaai; een wervelwind, die de mensen opnam en rondslingerde”.(25)

XXX

In *De Liefde van Jo Faro* (1946), geschreven in 1939, is de treurige levensgeschiedenis verteld van Jan van Bracht, die in 1913 een kousenfabriekje in Geldrop begon, financieel geholpen door de familie Faro. Deze middenstandsfamilie verarmt in de wereldoorlog; de nieuwe notabelen (oorlogswinstmakers) hebben de macht verworven.”De Familie Faro zag de oorlog niet als winstkans”.(26) In Gloeilampstad regeren lieden als Karelsen en Van Babbelen (27). Over Van Babbelen wordt gezegd: “Dat de sigarenmaaksters hem uitscholden voor ‘hoerejager’ en de sigarenmakers zijn vrouw voor hoer-als-een-paard, nou-ja, zoo’n volk wist niet, wat mensen als Van Babbelen toekwam, die hielden toch maar een paar duizend Jan Bozeroens aan de vreet”.(28) Van de andere kant: Van Babberen wordt ook het sieraad van de stad genoemd. En over Karelsen, de God van Gloeilampstad: “Alle arbeiders, alle neringdoenden, heel Gloeilampstad bad de litanie mee:

Karelsen, groot-kapitaal, help ons....
Karelsen, macht van Gloeilampstad, zegen ons...
Karelsen, klapper met de zweep, vergeet ons niet....
Karelsen, sleutel van het paradijs, trap ons naar de werkloozensteun".(29)

Van Opbroek, akkountant, geassocieerd met Mr. Margarien, steelt op wettige wijze (namelijk met notariële akte) allerlei kleinere zaakjes. Ook de fabriek van Jan van Bracht kaapt hij af. Onder meer door de fiskus wordt Jan in grote moeilijkheden gebracht: de administratie van zijn fabriek is primitief. Zijn vrouw verwacht het zesde kind. Jan heeft een verhouding met de knappe Jo Faro, die zwanger geworden is. "Inderdaad viel het Van Opbroek niet moeilijk Jan van Bracht te bedwelmen".(30) Van Opbroek zal de economisch-administratieve gang van zaken gaan behartigen van de fabriek. De technisch-praktische leiding heeft Jan. Ook de schrijver Van Rijn wordt door Van Opbroek bedrogen. Van Rijn lijdt grote armoede: zijn vrouw en twee zoons zijn langdurig ziek. Opneming van deze zieken in het Geeldorpse ziekenhuis wordt geweigerd omdat hij Van Rijn is, en omdat Van Rijn geen geld heeft. Overall klopt Van Rijn vergeefs aan om financiële ondersteuning. Deze martelgang is goed beschreven. Het verhaal wordt soms onderbroken door fragmenten uit de preken van Pater Petrus die de moderne tijd in een adem "verheidenscht en verjoodscht noemt". Hij voegt daaraan toe: "Als ik zeg 'verjoodscht', dan denk ik daarbij niet aan de Israëliet Mozes of Sally bij u in de buurt. Ik denk aan geestelijke en moreele verworvenheden. Kom nu ook niet voor den dag met het doodoenerspraatje: 'Christus was toch ook een Jood?' Vooreerst heeft dat er niets mee te maken. Maar tweedens: Was Christus een Jood? Christus was niet, Christus is. Was Christus als mensch een jood? Hij werd dan toch door de Joden, opgeruid door hun priesters, als een misdadiger gekruisigd! Het gaat dus niet aan, Hem, den uitgestootene, nu met de Joden te vereenzelvigen. Heeft Hij de Joodsche leer verkondigd, de Joodsche kerk gesticht?" (31) Deze antisemitische taal heeft in de roman geen functie. Misschien heeft een bepaalde gebeurtenis uit Maas' verleden hem tot dergelijke taal verleid (32). In deze preek klinkt ook een fascistisch toentje door: "Het begin moet niet zijn, het volk op te voeden, maar er moet begonnen worden met de opvoeding van de leiders, de bestuurders, in de politiek, in de groote zaken. Van hen gaat het bederf uit..." (33)

De moeilijkheden om Jan van Bracht worden alsmaar groter. Van Opbroek komt met het plan een nieuwe fabriek in Limburg te stichten. Jan heeft het bedrijf door alle moeilijkheden niet meer in zijn macht. "De bevalling van Jo Faro in de kliniek van de Vroedvrouwenschool te Heerlen, was voorspoedig verlopen, maar het kindje had slechts enige dagen kunnen leven. Het lied geen leed na". (34) Als Jo weer in verwachting is, laat ze in Amsterdam abortus plegen. In Zuid-Limburg ontstaan in verband met de nieuwe fabriek allerlei moeilijkheden, maar Van Opbroek en Mr. Margarien weten die "op te lossen". Tenslotte wordt de Zuid-Limburgse fabriek toch gelijkwideerd, maar Van Opbroek oppert het plan in Geldrop een nieuwe fabriek te bouwen en stelt voor er een N.V. van te maken. De vrouw van Jan van Bracht brengt het zevende kind ter wereld. Ze sterft op dezelfde dag als de vrouw van Van Rijn. (35)

Op zekere dag wordt Van Bracht in zijn "eigen" fabriek door Van Opbroek ontslagen wegens het verduisteren van duizend kilo garens. "In het welbegrepen belang van de N.V. mocht hij geen minuut langer in zijn functie gehandhaafd worden. "(36) "Jan van Bracht zag zich op straat gezet door de sluwe manipulaties van de aartsschurk."(37) Jan vindt een idealistisch advocaat (38) en wordt door zijn broer en schoonzus, die acht kinderen hebben, prachtig bijgestaan. Jo Faro wordt door haar familie naar een Limburgs huis voor gevallen meisjes gebracht in afwachting van een goed huwelijk; ze verblijft daarna ook in een klooster in

Beieren, waar Jan haar eveneens weet te vinden. Jo's gedwongen huwelijk wordt gesloten met Freddy Katers, zoon van een in de oorlog rijk geworden sjacheraar. De schrijver Van Rijn schrijft enige circulaire voor Jan Van Bracht, onder andere: "*Een Gloeilampstadsche bandiet*", "*De gestolen kousenfabriek te Geeldorp*", "*Aandeelhouders-vergadering der dassenfabriek of het Krankzinnigmakend geheim der 69 aandelen*." Maar: "De publieke opinie liet Van Bracht in zijn ellende stikken."(39) Jo woont in een landhuis in Utrecht; Jan – eens door Jo bemind- zit "met zijn kinderen in de modder van ellende".(40) Tenslotte gaat Jan naar Jo. Hij wordt niet binnengelaten. Een toegestoken tientje verscheurt hij: "Smerige hoer! Dat was de slotacte van de tragi-comische liefdesgeschiedenis tussen Jo Faro en Jan van Bracht".(41) Op een late winteravond wordt Jan in Gloeilampstad gevonden, bewusteloos van ellende, kou, honger, een bedelaar.

1. Reynders, Skriptie, p 28
2. Reynders, Brabantia 1957, p. 196
3. In het najaar van 1931 schreef Herman Maas in de Nieuwe Venlosche Courant een studie over *De Kleine Johannes*, die hem inspireert tot een roman waarin hij bedoelde een psychische ontwikkeling te beschrijven.
- 4.p.61
- 5.p.56
- 6.p.61
- 7.p.76
- 8.p.77
- 9.p.103
10. p.119
- 11.p.144
- 12.p.146
- 13.p.220
- 14.p.220.
15. Op p.242, 243 staat bijvoorbeeld de liefdesgeschiedenis van Janussen met een onderwijzeres.
16. Bijvoorbeeld p.265 : "Onze eeuw is de bekroning van de middelmaat. Dat heet democratie".
17. p. 271
18. *Een Hoekje Stad*, Laren 1938, p.130;
- 19.p.38
- 20.p.96
- 21.p.146
- 22.p.185
- 23.p.186
- 24.p.220
- 25.p.98
26. *De Liefde van Jo Faro*, Laren 1946, p.28
27. Voor een beter begrip van deze roman geef ik enige schuilnamen met erachter de werkelijke naam: Karelsen=Philips; Mr. Margarien= Mr. Jurgens; Van Babbelen= Van Abbe; {Pietje Lood = P. Staal; Gloeilampenstad = Eindhoven; Geeldorp=Geldrop; Kraaienweerd=Valkenswaard; J. van Bracht=J. van Bree; Van Rijn = Maas.
- 28 p.43
- 29.p.44
- 30.p.106
- 31.p.144

32. Zie hs. IV, noot 4

33.p.145

34.p.146

35. De vrouw van Maas stierf op 17 februari 1948

36.p.178

37.p.179

38. Mr.H.H.J. Maas, met wie Herman Maas de dokumenten voor deze roman bestudeerde.

39.p.207

40.p.208

41.p.214.

9. Verspreide stukken

Herman Maas heeft een indrukwekkende hoeveelheid artikelen en verhalen geschreven. In 1896 werd zijn eerste artikel in Peel en Maas opgenomen (1). De schetsen die hij rond 1900 in H. Ouwerlings De Zuidwillemsvaart publiceerde werden gebundeld in: *Jan van Houtum's Schetsen van over De Peel*. Journalistieke artikelen plaatste Maas o.m. in: Peel en Maas, De Zuidwillemsvaart, De Vacature, Romen's Aankondiger, Nieuwe Venlosche Courant, De Sollicitant, Limburg's Belang, Maas- en Roerbode, De Zuid-Limburger, Katholieke Illustratie, Nieuw Leven, Noord en Zuid, De Schouw, Hamer, Frankenland, De Wandelaar, De Nedermaas, De Heraut van het Heilig Hart, Dagblad voor Noord-Limburg, Algemeen Dagblad, De Telegraaf, De Opleiding, De Nieuwe Koerier, Eindhovensche en Meierijsche Courant, Nederland, De Eindhovenaar, Het Schoolblad.

Van Limburgs Belang, De Opleiding en De Eindhovenaar, was Maas redakteur. Het is nutteloos en ondoenlijk om van de journalistieke artikelen een volledige bibliografie samen te stellen. Men kan volstaan met enige toelichtende opmerkingen.

In De Vacature (1901-1903) publiceerde hij een serie artikelen over Valcoogh's Reghel der Duitse Schoolmeesters. In zijn Roermondse tijd (1911-1923) trad Maas op als verslaggever bij de rechtbank voor De Telegraaf. Van Romen's Aankondiger en De Nieuwe Venlosche Courant was hij in de jaren rond 1930 vast medewerker; in beide bladen publiceerde hij samen 150 bijdragen onder de titel "*Taal, Letterkunde, Maatschappij*". In de Nieuwe Venlosche Courant werden van hem 25 lessen voor zelfonderricht in Esperanto, en veel schetsen en andere artikelen geplaatst.

Heemkundige artikelen verschenen in het door Mathias Kemp geredigeerde De Nedermaas (1935-1941), De Wandelaar (1935-1938), Frankenland (1943-1945) en verschillende andere bladen. Het blad De Eindhovenaar, onder redactie van Herman Maas en met medewerking van zijn zoon Mr. Herman Maas, bestond slechts korte tijd (1932, 1933). Het was een blad voor politieke voorlichting en beschaving; in het derde nummer schrijft Maas: "Onze leuze is: strijd tegen leugen en onrecht, verbetering van verkeerde toestanden." In de Heraut van het Heilig Hart (1928-1930) verscheen voornamelijk verhalend proza, onder andere de verhalen *Gierigheid* (1928) en *Gulzigheid* (1930). Over het taalonderwijs schreef Maas artikelen in Het Schoolblad (1933-1935). Het Dagblad voor Noord-Limburg (1953-1955) nam tientallen heemkundige artikelen van Maas op. De financiële moeilijkheden van de toen al 75 jaar oude schrijver blijken met tragische duidelijkheid uit de smeekbrieven, die Maas aan de hoofdredakteur M. Plukker richtte. Dit medewerkerschap werd tenslotte beëindigd door Maas, die niet kon verdragen dat de redactie in zijn bijdragen veranderingen aanbracht en vervolgartikelen samentrok. Kennelijk voelde de redactie zich hiertoe gedwongen, vanwege de uitweidingen en de polemische toon in Maas' "van bitterheid geladen verhalen over de hoofdzakelijk in het verleden liggende toestanden." (2)

Vier romans van Maas werden voor de boekuitgave al (ten dele) gepubliceerd: in Limburg's Belang (1908, 1909) werd de helft geplaatst van *Landelijke Eenvoud* (1910); enige fragmenten van *De Hoofdzonden van het Land* (1930) verschenen in De Heraut (1928, 1929); in De Heraut (1930) verscheen even een klein deel van *Menschen van het Gehucht* (1939); in De Nieuwe Gids (1933) plaatste Kloos de helft van de roman *Een Hoekje Stad* (1935). In het jaarboek Rodenbach's Vrienden (1901) verscheen, door bemiddeling van H. Ouwerling, van Maas het verhaal *Verdronken* (3), dat ook door Ouwerling ondertekend is, hoewel er van hem geen woord in staat.

Een folkloristische studie over een Noordlimburgs dorpje, “*Smakt en St. Jozef*”, liet Maas in 1938 verschijnen. In de bundel *Elf, het Land vertelt* (4), die de elf beste Nederlandse verhalen uit 1942 zou moeten bevatten en die werd samengesteld door Max Wolters, staat een verhaal van Maas: *Het verraad aAan de Peelkant*. De wording van het boek *De Peel* (1955), onder redactie van Mathias Kemp, is voor Herman Maas een treurige geschiedenis geworden, In het boek staat een bijdrage van Maas, namelijk *Peelsprokkelingen* (5), maar het is zeker dat ook twee andere bijdragen van zijn hand zijn. Het gaat hier om de beschouwingen *Deurne, Poort van de Peel* (6) en *Ouwerling, Emancipator van het Peelland* (7). Deze bijdragen zijn door M. Kemp opgesteld uit handschriften van H.H.J. Maas. In het begin van de eerste bijdrage staat: “En Deurne zelf verdient ook deze aandacht om heden en verleden. Daaromtrent bijzonderheden te vertellen werd ons gemakkelijk gemaakt, doordat wij konden consulteren een nog onuitgegeven geschrift van de bekende Peelkenner H.H.J. Maas, waaraan wij dankbaar voor het deel van deze uitgave – propaganda voor het bij velen nog onbekende Peelland – ontlenden.” In het tweede artikel leest men: “Gebonden aan de beperkte plaatsruimte konden we Ouwerlings biografie niet zo uitvoerig opnemen als deze figuur verdient. Hieronder dus een beknopte levensschets, ontleend aan een nog onuitgegeven geschrift van de Peelkenner H.H.J. Maas. Dit geschrift is veel omvangrijker en bevat een menigte bijzonderheden die t.z.t. wanneer het in extenso wordt gepubliceerd stof kunnen doen opwaaien, deze vallen echter buiten het kader van deze publikatie die, als gezegd, een andere, propagandistische doelstelling heeft. We citeren uit bovengenoemd geschrift nu alleen wat voor een meer uitgebreide lezerskring van belang lijkt. Maas’ memoires dragen het karakter van persoonlijke herinneringen.”(8)

In de werkstukken die Maas in opdracht en in grote haast moest maken is door Kemp waarschijnlijk veelvuldig geschrapt. Vanzelfsprekend was Maas hierover teleurgesteld. Leest men beide misvormde studies, dan dringt zich de gedachte op dat het uitermate jammer is dat beide essays niet in extenso gepubliceerd zijn. (9) In zijn bijdrage *Peelsprokkelingen* heeft Maas een grote hoeveelheid materiaal over het Peelgebied verwerkt. Het is een boeiende beschouwing van iemand die van het gebied waarover hij 5 romans schreef vrijwel alles weet. Een passage (10) uit deze sprokkelingen dient geciteerd te worden: “In 1903 zouden Ouwerling, ik en een ander onder de titel ‘Zonnedaau’ een bundel schetsen en novellen uitgeven. Er zijn 112 pagina’s definitief van afgedrukt (in mijn bezit), dus alle kosten van zetten, afdrukken en mooi papier gemaakt, toen de uitgave strandde op een noodlottige gebeurtenis in het leven van den derde. Ouwerling was bang, dat het boek geboycot en de schade voor ons daardoor nog groter zou worden. Daar komt een schets van een ‘Kikkerfeest’ in voor. Alle novellen en schetsen hebben betrekking op de Peel en Peelland. Het ergste speet mij naderhand, dat de niet gezette manuscripten toen verloren zijn geraakt door een abuis van het drukkerijpersoneel.” De merkwaardige maar ook veelzeggende beginzin van het essay *Peelsprokkelingen* luidt als volgt: “Voor alles, wat ik hier ga schrijven, aanvaard ik de volle verantwoordelijkheid”

XXX

Herman Maas was medewerker van *De Nieuwe Gids* en van het integralistisch-fascistische maandblad *Aristo* (1930-1965).. Zijn zoon, Mr. Herman Maas, werkt aan deze tijdschriften eveneens mee. Mr. H. Maas, die in 1940 stierf, was enige jaren redakteur van *Aristo*; in die hoedanigheid werd hij opgevolgd door Bernhard Verhoeven. In de bijlagen van deze studie is een brief hierover van Wouter Lutkie aan Herman Maas opgenomen. Tevens zijn daar drie bewaard gebleven brieven van Willem Kloos aan Herman Maas afgedrukt, alsmede een bibliografie van de bijdragen die door H. Maas en Mr. H. Maas in beide tijdschriften zijn

afgedrukt. (11). In De Nieuwe Gids heeft Herman Maas zowel verhalend als beschouwend proza gepubliceerd. In de jaargang van 1906 verscheen zijn eerste schets *Sober Leven*, die naderhand met het verhaal *Machteloos*, werd opgenomen in de eerste uitgave (1910) van *Landelijke Eenvoud*. Twee uitvoerige essays van Maas zijn: “*Na een halve eeuw, eenige opmerkingen over de culturele betekenis der beweging van 1880*” (12) en *De psyche van de vrouw in de literatuur van alle tijden* (13). Het eerst genoemde essay is belangrijk om inzicht te verwerven in Maas’ literatuur- en taalopvatting, die gefundeerd blijkt te zijn op de werken van Kloos, en op een reeks wetenschappelijke geschriften: *Art et Scholastique* (J. Maritain), *Kunstphilosophie* (E. de Bruyne), *Le langage et la vie* (C. Bally), *Le langage* (J. Vendryes), *La philosophie de langage* (Dauzot) bijvoorbeeld. Maas is van mening dat de Beweging van 1880 eenzijdig benaderd wordt: “Want de Tachtiger Beweging als cultuurverschijnsel, stond in oorsprong en ontwikkeling niet buiten de maatschappij en hangt met honderd draden vast ook aan dat complex van verschijnselen dat met den collectieven term ‘sociale kwestie’ wordt aangeduid.” “De Tachtiger Beweging – zij moge dan ook soms gedwaald hebben – was een breede cultuurstroming. Zij wenschte de emancipatie van den mensch. Zij eischte het recht op, de eigen individualiteit en de eigen persoonlijkheid te behouden en te ontwikkelen, en verfoeide het door of kwasi namens de philisterige hypocrisi van jan-en-alleman beschoolmeesterd te worden. Haar intuïtie is door den tijd bewaarheid. Haar invloed op ons geestelijk leven is niet te miskennen.”

De “talenten” van 1880 werden verbonden doordat ze – volgens Maas – aanvankelijk van eenzelfde literair grondprincipe uitgingen. Onderlinge verschillen ontstonden door uiteenlopende verhoudingen tot sociaal-ethische problemen en uiteenlopende opvattingen over de verhouding van kunst en gemeenschap. Voor Maas is Willem Kloos onvoorwaardelijk de grote leider van de Beweging van 1880. Kloos is de leermeester van Maas; Maas is behalve dankbaar leerling Kloos’ bewonderaar en verdediger: “Wie zich de moeite wil geven, die noodig is om tot een synthetische beschouwing van de ‘Literaire Kronieken’ van Willem Kloos (of welk opschrift zijn verhandelingen ook dragen) te komen, komt niet alleen tot de conclusie, dat die geschriften samen een waardevolle ‘Philosophie van de letterkunde’ vormen, maar ook dat de inhoud van die citaten reeds in de kritieken van de eerste jaren van de Tachtiger beweging verspreid ligt.” Maas’ bewondering voor Kloos’ opstellen is vooral gegrond, op het feit dat in recente wetenschappelijke werken over taal en literatuur ideeën beschreven worden die Kloos al tientallen jaren tevoren geformuleerd had: “Sla de banden van de ‘Nieuwere Literatuurgeschiedenis’ en ‘Letterkundige Inzichten en Vergezichten’ eens op, sans partris qui serait malseant, maar met een streven uit goeden wil, ik beloof u, dat gij meermalen de eene passage aan de andere zult toetsen! Kijk, zegt Kloos dat ook al?” Maas beschouwt Kloos als “de incarnatie van de Tachtiger Beweging”, als een van de allereersten die in Nederland begreep dat de menselijke taal een psychisch en sociaal verschijnsel is en die de louter deskriptieve methode ter verklaring van de letterkunde van de hand wees: “Maar alleen door de explicatieve methode kan de groote waarde van de letterkunde als cultuurverschijnsel blijken. En dat staat vast: Willem Kloos is de grondlegger van de explicatieve methode der literatuurhistorie in Nederland”.

Maas verklaart over de spellingskwestie, dat het stelsel van De Vries en Te Winkel (dat geen wet van Meden en Perzen is) nooit een goed taalbegrip en een goed taalonderwijs in de school in de weg heeft gestaan, maar dat de ‘Kolleweijnsche’ vertroebeling ongewild de taalslordigheid in de hand werkt: “De strijd voor de ‘Kolleweijnspeeling’ heeft slechts de aandacht van de mijns inziens werkelijke oorzaken afgeleid en bovendien een haast hopelooze verwarring gesticht vooral in de kringen van het lager onderwijs.” Na 1954 gebruikte Maas overigens de nieuwe spelling.

Opmerkelijk is in deze beschouwing hoe Maas steeds getuigt van zijn wezenlijke-katholieke levensovertuiging die volkomen open, kritisch van aard, en verdraagzaam tegenover andere overtuigingen is. De vraag kan zich misschien opdringen of Herman Maas een nationaal-socialist of een fascist was. Hij werkte immers mee aan het integralistisch-fascistische tijdschrift *Aristo*; hij was bevriend met de Leon Bloy-fanatiekeling Wouter Lutkie; hij publiceerde in *Frankenland* (een uitgave van de Frankische Werkgemeenschap "De Spade"; zijn werk werd hemel-hoog geprezen door nationaal-socialistische schrijvers: Max Wolters, W.A.M van Heugten, P.N. Dezaire. Maas is geen lid geweest van de Nationaal Socialistische Beweging, maar hij was wel lid van de Kultuurkamer: wat er ook gebeuren zou, hij moest en wilde blijven publiceren; Maas publiceerde echter niet meer in *De Nieuwe Gids*, toen dit tijdschrift na de dood van Kloos (1938) aan een andere uitgever werd verkocht die een fascistische redakteur benoemde. Sinds 1939 stond *De Nieuwe Gids* onder de redactie van Lodewijk van Deyssel, Martien Beversluis, Dr. A. Haighton, Louis Knuvelde, H.G. Schmitz en Jeanne Kloos. Na de dood van Haighton (1943) hield het tijdschrift op te bestaan. (14) In het boek *Katholieken En Fascisme In Nederland 1920-1940* (1964) van L.M.H. Joosten wordt Herman Maas terecht helmaal niet genoemd; Mr. H. Maas wordt als redakteur van *Aristo* wel twee keer genoemd, maar over diens houding en denken merkt Joosten niets op.

Bestudeert men de levensgeschiedenis en de geschriften van Herman Maas, dan wordt duidelijk dat een man als Maas zich aangetrokken voelde tot het non-konformistische revolutionaire gedrag van de katholieke priester Lutkie. Joosten heeft bijzonder goed beseft dat Lutkie niet enkel en alleen omringd was door een gelijkgezinde fascistische bent. Hij schrijft (15): "Opvallend is de vlotheid, waarmee Lutkie relaties heeft weten aan te knopen met jongere of revolutionair gezinde figuren van allerlei richtingen. Voor een gedeelte vindt dit wellicht zijn verklaring in het feit dat deze opstandige geesten zich graag in gezelschap hebben bevonden van iemand, die met zijn priesterlijke autoriteit hun gedrag kon sauveren." Joosten constateert een zekere verwantschap tussen integralistisch katholicisme en fascisme. Herman Maas ageerde juist permanent tegen de ideeën van het gesloten katholicisme. Het fascisme opponeerde tegen de beginselen van de Frans revolutie, dus tegen volkssouvereiniteit en democratie; Herman Maas heeft zich nooit gedistanciëerd van het principe van de parlementaire democratie. In de beschouwing *Na een halve eeuw* (1930) in de *Nieuwe Gids* heeft Herman Maas zijn houding tegenover de democratie beschreven. In de eigentijdse, zogenaamde democratie bespeurt hij een meedogenloos materialisme; hij vraagt: "Is het niet een merkwaardig verschijnsel, dat tegelijk met de democratie het kapitalisme van de negentiende eeuw geboren werd?"; hij ziet zwarte kanten aan aan de bestaande vorm van democratie (in een geld-maatschappij). Van De Balzac, Flaubert en Zola zegt hij: "Die schrijvers betreurden allerminst de afschaffing van de aristocratische voorrechten in de maatschappelijke verhoudingen, maar wel, dat de aristocratie van den geest, van het hart, van het gemoed, tegelijk daarmee, hebben ingeboet."

En wat ziet Maas om zich heen? "Dat onze tijd beu is, tot walgens beu van al dat gepraat over sociale kwesties, van alle politiek, van al dat schijngedemocratiseer, dat met wat holle phrasen in dictatoriale tyrannie alle idealen vertroebelt of doodt, alles plat loopt onder de stomme wals van middelmatigheid". Men begrijpt Maas' visie het best uit het volgende citaat: "Ons wel, laat er – als het dan moet – een democratie zijn, maar dan geen schijn als kinderspeelgoed, maar een echte, die haar regerings-personen van hoog tot laag behandelt als ondergeschikte en betaalde dienaren, voor wie geen enkele mindere schoorvoetend op de mat audiëntie staat af te schooien, om misschien met een snauw uit ongenaakbare hoogte of een vonnis, dat zijn bestaan verwoest, als een getrapte slaaf weggejaagd te worden. Of in plaats

van een democratie van phrasen, die de tirannie van de mediocriteit beteekent, een sterk gezag van een fijne geestelijke aristocratie, die in staat is den onduldbaren dwang van de grove middelmaat uit te bannen. Maar wij stikkern onder de huichelarij van onzen tijd.”

Aan het tijdschrift *Roeping*, dat geredigeerd werd door Gerard Knuveler en dat bepleitte: de vestiging van een autoritair staatsgezag en de inrichting van een corporatieve maatschappij, aangeduid als de revolutie van rechts, die voor katholieken perspectieven zou openen, waarnaar ze sedert de Franse revolutie zouden hebben uitgezien, heeft Herman Maas nooit meegewerkt. In dat milieu paste hij, oppositioneel denker en hekelaar van katholieke onchristelijkheid, niet. Niet ontkend mag worden dat er in Maas' geschriften af en toe opmerkingen staan die (vaag) verband houden met fascistische ideeën. Hierover valt amper iets zinnigs te zeggen, omdat het onmogelijk is om het fascistisch verschijnsel in al zijn veelvormigheid en vaagheid afgegrensd te beschrijven. Dit komt voornamelijk door het feit dat niet alleen historische, sociale, politieke en economische factoren bepaalde vormen van fascisme op de voorgrond hebben geplaatst, maar ook omdat er heel belangrijke subjectieve factoren aan ten grondslag lagen en liggen, die vaak in generaliserende schema's onder andere door W. Nagel, beschreven zijn en beschreven worden. Met kwade wil kan men veel mensen op grond van enige punten uit die schema's als fascist en etiketteren, maar meestal zal er dan toch sprake zijn van rechtlijnig, ongenueanceerd, simplistisch denken, dat men overigens ook een fascistische kenmerk genoemd heeft. Herman Maas was geen fascist, al heeft hij wel de invloed ondergaan van fascistische lectuur. Geen enkele bijdrage van hem kan men fascistisch noemen (16).

Een kwestie die met het voorafgaan enigszins te maken heeft, is dat Herman Maas, die nooit lid is geworden van de Nationaal Socialistische Beweging, uitgesproken pro-Duits en fanatiek anti-Amerikaans was. Voor zijn pro-Duitse gezindheid kan men een tweeledige verklaring geven. Ook in de Tweede Wereldoorlog is herhaaldelijk gebleken dat Noord-Limburgers met alles wat Duits was sympathiseerden. Van 1870 tot 1914 moesten veel Noord-Limburgse arbeiders naar Duitsland om daar (in het Rijnland) de kost te gaan verdienen. De armoede in Limburg was te groot. Velen vestigden zich in Duitsland, al hielden ze doorgaans de Nederlandse nationaliteit. Hierdoor ontstonden nauwe familiebetrekkingen tussen Noord-Limburg en Rijnland.

Bovendien werden landbouw- en tuinbouwprodukten tegen hoge prijzen naar het welvarende Rijnland uitgevoerd. Uit deze sociaal-economische verhoudingen, waar Maas herhaaldelijk (ook in zijn romans) over geschreven heeft, is de pro-Duitse gezindheid van veel Noord-Limburgers, en ook van Herman Maas te verklaren. Maas volgde bovendien nauwgezet de ontwikkeling van wetenschappen als taal filosofie, taalkunde, psychologie, pedagogie, filosofie. Hij was een groot bewonderaar van de Duitse wetenschap en hij hield van de Duitse taal. Het lezen van vele Duitse wetenschappelijke geschriften, waarin maar al te vaak waanideeën tierden, die het plaveisel zouden vormen van Hitlers weg, heeft ongetwijfeld invloed op Maas gehad. Zowel zijn volmaakte afschuw van het Anglo-Amerikanisme als zijn totale bewondering voor het Duitse volk, de Duitse cultuur en de Duitse wetenschap waren (en zijn) dwaas en dat geldt voor het omgekeerde ook.

-
1. Peel en Maas, 6 september 1896: *De harmonicaspeler bij bruiloften*
 2. In een brief van M. Plukker aan H. Maas
 3. Gent, 1902, p.30-35
 4. N.V. De Arbeiderspers 1943; bespreking van deze bundel door J. Creighton in het Dagblad van het Zuiden, 26 augustus 1943
 5. Maastricht 1955, p. 41-54

6. Idem, p. 123-129
7. Idem, p. 129-135
8. Ik heb niet kunnen ontdekken waar beide manuscripten zich bevinden.
9. Het is niet alleen van belang dat er over H.W. Roes een biografie geschreven wordt, maar ook een van H.N. Ouwering (1861-1932)
10. De Peel p.51: Over deze kwestie is mij verder niets bekend.
11. Zie de bijlagen, B,C,D,E,I
12. De Nieuwe Gids 1930, 54 bladzijden
13. De Nieuwe Gids 1935, 1936, 6 afleveringen.
14. Na Kloos' dood (31 maart 1938) kocht Alfred Haighton, gerenommeerd fascist sinds 15 jaren, de NG op. Dit tijdschrift steunde hij al eerder financieel. Herman Maas werkte toen niet meer aan de NG mee, maar wel zijn zoon Mr. H. Maas, die in 1941 een opstel *De Motieven van Hugh Walpole* publiceerde in dit tijdschrift. Uit een brief van 4 juni 1938 (op NG papier) van Haighton aan Lutkie citeren we: "De Heer Mr. Herman H.J. Maas – die bedoelt u toch? – is al jarenlang vast medewerker aan de NG. Natuurlijk zie ik graag zijn medewerkerschap aan de NG gecontinueerd. Te meer, daar zijn bijdrage, die ik onder de door wijlen Dr. Willem Kloos niet-afgehandelde stukken vond, voortreffelijk is, (.....) Wel wist ik, van onzen Leider Arnold Meyer, dat de heer Maas tot "de onzen" behoort. Reden te meer om op zijn medewerking prijs te stellen.." (Rest van de brief over andere dingen) Uit bovenstaande, dat Wim Zaal voor mij heeft opgezocht, blijkt dat Mr. H. Maas (1904-1940) wel tot de fascistten behoorde, met name tot Zwart Front van Arnold Meyer.
15. p.15
16. In Maas' nalatenschap vond ik de volgende losse notitie: "Ik heb Leon Bloy pas leren kennen in 1941 (zijn werk). Dus in de leer kan ik niet bij hem geweest zijn. Wel had ik gelezen, in De Tijd 1931, wat Ant. Van Duinkerken schreef over "*Het Bloed van den Arme*", n.l.dat Leon Bloy door de geweldige kracht zijner bezieling een uitzonderlijk schrijver is, en dat iedere katholiek van de twintigste eeuw dat boek dient te lezen, voordat hij zich waagt aan beschouwingen van staat-huishoudkundigen aard."
17. Leon Poliaker en Josef Wolf, *Das Dritte Reich und seine Denker* (1959)
O. Jespersen, *Ontwikkeling en oorsprong van de taal*, naar het Deens door H. Logeman, Amsterdam 1928, hs. 1

10. Kloos en Maas

Van Willem Kloos zijn niet alleen een groot aantal gedichten ongepubliceerd gebleven. Wim Zaal heeft deze gedichten, onderzocht. In een artikel, *De Binnengedachten van Kloos*, in de *Nieuwe Taalgids* (1965) schrijft hij: “Onder de titel *Binnengedachten*, vewrschenen in De *Nieuwe Gids* van 1924 tot na Kloos’ dood in 1938 ruim twaalfhonderd sonnetten, aanvankelijk vijf tot acht Later steevast zeven per maand, zonder onderbreking. In het Letterkundig Museum staat bovendien een kast vol kladden en ongedrukte gedichten: wat in de *Nieuwe Gids* verscheen was een keuze uit de recente produktie. “

In dezelfde bijdrage (1) schrijft Zaal volkomen terecht: “De Klooswaardering van het publiek is op een dieptepunt, en het in zijn huwelijk ontstane werk krijgt zelfs van wie zich op Tachtig specialiseren, geen aandacht. Toch hebben de talloze beschouwingen en *Binnengedachten* van de andere Kloos ook recht op onderzoek. Op de eerste plaats omdat Willem Kloos een belangrijk en bijzonder man is geweest en het latere werk interessante gegevens over hem bevat.”

Ongetwijfeld lijkt voor Kloos’ latere gedichten te gelden, dat de literaire waarde gering is, maar een dergelijke kwalificatie kan onmogelijk van toepassing zijn op zijn vele, boeiende en vaak deskundige, literaire beschouwingen. Hoe gering de belangstelling voor zijn kritisch-essayistisch werk van latere datum is, blijkt onder meer uit het feit dat een belangrijk boek van Willem Kloos volkomen aan de aandacht van de literatuurhistorici is ontsnapt. Het betreft hier overigens een merkwaardige zaak, waarover waarschijnlijk geen nadere, verhelderende gegevens te verkrijgen zullen zijn, omdat de korrespondentie Kloos-Maas, op drie brieven na, geheel verloren is gegaan. In de drie bewaarde brieven die in de bijlagen van deze studie zijn opgenomen en die respektievelijk dateren van 1907, 1935 en 1936 zijn geen inlichtingen te vinden over het boek van Willem Kloos. Het beschouwende werk van Kloos is aanvankelijk gebundeld in *Veertien Jaar Literatuurgeschiedenis* (1880-1893) (2), 1 en 11, daarna in drie delen *Nieuwe Literatuurgeschiedenis, deel III, IV en V* (3). Deze vijf kritiekenbundels werden gevolgd door de serie *Letterkundige inzichten en vergezichten* (ook genoemd in de ondertitel: *Nieuwere literatuurgeschiedenis*) die verscheen tussen 1916 en 1938 en die 23 delen omvat.(4)

Na nog enige andere beschouwende publikaties (5) heeft Kloos een literatuurfilosofisch werk geschreven dat echter niet in boekvorm is gepubliceerd. In de *Nieuwe Gids* van 1935 publiceerde H.H.J. Maas een artikel “*De Nieuwe Gids En Ik*”, waarin hij schreef: “Kort na mijn eerste bijdrage plaatste Kloos mijn naam in de lijst van medewerkers. Dat haalde den band tusschen de *Nieuwe Gids* en mij aan en versterkte dien. Dertig jaar zijn inmiddels verlopen. Nooit is er tussen Kloos en mij enige strubbeling geweest; onze onderlinge korrespondentie zou slechts van een wederzijdsch begripen en waarden kunnen getuigen. In handschrift heb ik de Literatuurfilosofie van Willem Kloos bewerkt; de tijdsomstandigheden hebben de verschijning in boekvorm na die in couranten (“*Romen’s Aankondiger*” te Roermond, *De Nieuwe Venlosche Courant*) helaas nog niet vergund. “

Het gaat hier om 160 artikelen, *Taal, Letterkunde en Maatschappij*, die Herman Maas onder eigen naam in de twee genoemde bladen heeft gepubliceerd; 68 in “*Romen’s Aankondiger*” en 92 in de *Nieuwe Venlosche Courant*. Een onvolledige serie van deze artikelen, gepubliceerd tussen 1928 en 1932, bevindt zich in het Letterkundig Museum in Den Haag.

Drie boeken van Herman Maas zijn door Willem Kloos besproken: *Verstooteling*, *Landelijke Eenvoud*, en *De Hamerslagen*. Zijn bespreking (6) van *Verstooteling* begint niet bemoedigend: “Men gaat van de Limburgers houden om hun operetteachtige levendigheid: maar als men over hen nadenkt met Hollandsche deeglijkheid en tevens eenzijdigheid zal men in 't eerste oogenblik weinig van hen gaan verwachten voor de literatuur”. Dit blijkt echter mee te vallen, want we bezitten “den zeldzaam begaafden, Limburgschen kunstenaar Mr. Frans Erens, wiens fijngevoelig geteekende en toch zo klaar-eenvoudige ‘*Dansen en Rhytmen*’ een der schoonste boeken moet heten, die ons geslacht gevoegd heeft bij de wereldkunst”. Langzamerhand beginnen er ook ander auteurs te komen. “die er eveneens mogen zijn”. Kloos zegt: “Zoo heb ik hier nu in te leiden: H.H.J. Maas die ons het knappe doek ‘*Verstooteling*’ gaf.” In dat boek bespeurt Kloos in Maas’ kunst van vertellen en voorstellen “iets dood-eenvoudigs, frisch-natuurlijks van zien en voelen, waarin hij stellig wel gelijk-op doet met de beste der hedendaagsche auteurs”. Kloos voegt eraan toe: “Dat komt omdat vele andere schrijvers, hoe talentvol zij mogen wezen, eerst door langdurige oefening verkregen hebben, bij dezen Limburgewr als een aangeboren gave is, die zijn eerste boek al dadelijk leesbaar voor ons maakt. En ik weet geen enkele reden, waarom hij, bij voldoende zelfconcentratie, bij vermijding van alle feuilletonistische vlugheid en vluchtigheid, mettertijd er niet in zou slagen, om nog hooger te stijgen, en een plekje in te nemen naast de besten van dit geslacht.”

In zijn bespreking (7) van *Landelijke Eenvoud* zegt Kloos, dat de schrijver in Limburg, die niet aan de leiband van de geestelijkheid loopt, dreigt “gedenonceerd” te worden en dat H.H.J. Maas tot zijn schade heeft moeten ondervinden. “dat men de Limburgsche aesthetiek, gelijk de geestelijkheid die gehandhaafd wil zien, niet straffeloos schendt”. De Tachtigers ondervonden echter ook aanvankelijk een denigrerende behandeling, terwijl hun kritieken nu, juist andersom, zo overdreven in de hoogte gestoken worden. Vroeger meende men nog dat de kunst “idealistisch” moest zijn en dat realistische beschrijvingen te verwerpen waren. Kloos schrijft: “In onze kunst en krtiek is de tijd voor het puriteinsche waar zelfs de helleniserende vrijdenker Vosmaer, die Zola niet kon uitstaan.aan offerde, gelukkig voorbij.” En: “Zoowel wie menschen heeft te regeren, als wie kunstwerken wil beoordelen, behoort in de eerste plaats te zorgen dat hij bij zijn arbeid niet uitgaat van beginselen, die buiten de sfeer liggen, waarop hij invloed oefenen moet. Altijd moet alles, uitsluitend beschouwd worden naar zijn eigen innerlijk wezen, de maatschappij al maatschappij, de kunst als kunst.” Het onbegrip dat de Tachtigers ondervonden, ondervindt Herman Maas nu elders, aldus Kloos: “Welnu, op even subjectieve en onkritische wijze als deze heren hun gemoed uitbabbelen over de moderne Hollandsche kunst, even onverstandig en fel-persoonlijk treden de paters, bij monde van gedweë biechtelingen, een stuk of wat Limburgsche dagbladschrijvers, op tegen Maas”. En Kloos vraagt: “Is.voor de Katholieke geestelijkheid, dan alleen geoorloofd, een onware beschrijving der aan hun gezag onderworpen streken,, waarin, tegen de feiten in, de bevolking wordt geschilderd als kinderlijk-vroom en zoetsappig-vriendelijk met elkaar omgaand, zooals, naar het uiterlijk, de kinderen doen op een zusterpensionaat?” Maas zouden ze moeten beschouwen als een lofwaardig wakkerschudder, die aantoon wat er in de katholieke houding en opvoeding ontbreekt: “Het geval van den Heer Maas, die blijkens het gedokumenteerde voorbericht van zijn uitgever, door een achterlijk, want minderontwikkeld deel der katholieke geestelijkheid in zijn letterkundige streven wordt tegengewerkt, herinnert aan dat van den Vlaming Stijn Streuvels, wien eenzelfde eerbewijs te beurt gevallen is. Maas en Streuvels, beiden zijn het tegenovergestelde van pornografische of anti-kerkelijke auteurs. Zij willen alleen maar niet aan den leiband van de clerus lopen en geven dus het leven, zooals zij het zelf aanschouwd hebben met hun eigen ogen, met hun persoonlijk begrip en sentiment.” Verder is Kloos van mening dat Maas zijn schrijven meer

“modern-Nederlandsch dan Limburgsch van soort” is, en dat Maas zich “door grootere vrijzinnigheid en pittiger schrijfkunst” veel meer aansluit bij zijn broeders uit het noorden.

In zijn bespreking (8) van *De Hamerslagen* constateert Kloos: “Het is zeer omvangrijk, en toont aan, wat de schrijver zeggen wil, in een kalmen, helderrenn stijl, egaal en rustig, maar waardoor toch alle hartstochten en sentimenten, gedachten en daden, gevoelens en inzichten, duidelijk worden gemaakt.” “*De Hamerslagen* is de allegorische titel voor het verwordene, onscrupuleuze, erbarmingloze, dat er tegenwoordig in de wereld heerscht. De schoten der kanonnen in den grooten oorlog hoort de Heer Maas ook als ‘hamerslagen’ En heeft hij geen gelijk? Zijn het geen hamerslagen, die genadeloos gedreven worden in het beste, het schoonste, het waardevolste wat de wereld bezit!.....” Maas idealiseert en sentimentaliseert, volgens Kloos, echter niet, maar hij beschrijft vaardig toestanden en gebeurtenissen die voor zichzelf spreken. “En behalve de schildering van toestanden en gebeurtenissen, beeldt hij in dit boek ook de geheele ontwikkelingsgeschiedenis uit van een jongen man, met al diens goede en verkeerde eigenschappen, met zijn liefdeleven, en zijn sergeant-zijn in de mobilisatie, en zijn eindelijke verlossing door een groote genegenheid uit den zwaren, zwarten nacht der ongerechtigheid, twijfel en smart, naar het hoop gevende licht van den nieuwen dag.”

-
1. N.Tg. 1965, p.1-10
 2. Eerste druk 1893, derde druk 1904
 3. Respectievelijk verschenen in 1905, 1906, 1914.
 4. In totaal verschenen er dus, onder de titel *Nieuwere Literatuurgeschiedenis*, 28 delen.
 5. *De onbevoegdheid der Hollandsche literaire kritiek* (1896), *Een daad van eenvoudige Rechtvaardigheid: studies over onze achttiende-eeuwse dichters* (1909), *Perk en zijn betekenis in de historie der Nederlandsche literatuur* (1909)
 6. *Letterkundige In zichten en Vergezichten III* (*Nieuwere Literatuurgeschiedenis VIII*), p. 140-154.
 7. *Letterkundige Inzichten en Vergezichten VI* (*Nieuwere Literatuurgeschiedenis XI*), p. 29-42.
 8. *Nieuwe Gids*, (N.G.= *Nieuwe Gids*=Willem Kloos(1934, (deel 2) p.353

11. Over Maas

Het aantal artikelen dat in allerlei bladen aan de schrijver Herman Maas en diens werk is gewijd, is tamelijk groot, maar slechts enkele ervan dienen vermeld te worden: de meeste stukken zijn slordige napraterijen, gesteld in het overbekende, vlakke en onnozele journalistenjargon. Uit de nationaal-socialistische hoek komen in 1944 enige artikelen, namelijk van F. Dezaire “waarheidszegger in een verleugende eeuw”(1) en van W.A.M. van Heugten “Brieven over de Peel” (2). In De Tijd publiceert Karel Reynders bij de vijfenzeventigste verjaardag van Maas een artikel, waarin hij onder meer stelt: “Bijna altijd was hij het, die, getergd door wat hij onrecht en misstand noemde, de eerste slag toebrengt. De potentaten, die hij aanviel, hebben hem echter keer op keer afdoende van repliek gediend, enkele malen met broodroof als onwaardig wapen. Maatschappelijk hebben zij de onderwijzer en leraar opgejaagd en onmogelijk gemaakt, de schrijver van romans, artikelen en pamfletten heeft er echter niet om gezweven.”

Als Maas tachtig wordt, publiceert J. Royackers in het Dagblad voor Noord-Limburg (4) een artikel dat lange citaten bevat, en een goed overzicht van Maas'leven en werken geeft. H. van Baar schreef in Peel en Maas (5) een artikel “Herman Maas tachtig jaar”, waarin deze onder meer zegt: “Na de toestanden in de Peel gedegen bestudeerd te hebben, heeft hij zijn boek geschreven. Zijn streven viel samen met dat van enkele vooruitstrevende katholieken en socialist en deels met dat van Domela Nieuwenhuis, Troelstra, Wibaut enz. De betekenis van sociaal en socialist viel toen teveel samen.”

X X X

De artikelen en passages in de meer wetenschappelijke geschriften vallen meestal op door vooringenomenheid, bevooroordeeldheid, kritiekloze napraterij en onnauwkeurigheid. Dr. Harry Kapteyns toont zich in het overduidelijk laten blijken van deze kwaliteiten een meester. In zijn studie “*Letteren In Noord-Brabant, Een Eeuwoverzicht* (6) schrijft hij “Want het was H.N. Ouwering, die in 1896 zijn “*Schetsen uit Noord-Brabant*”, een leesboek voor de volksscholen had uitgegeven, als ook zijn “*Schetsen uit de oude Brabantse schoolwereld*” en die in 1908 in Helmond zijn “*Uit de donkere gewesten*” deed verschijnen, waarin hij over kermissen en begrafenissen, raadslieden, ontwikkeling en onderwijs, en: sociale actie in het Brabantse platteland een licht liet vallen, dat vele romantisch ingestelden en idyllisch verheerlijkenden de ogen opende, anderen hevig verontwaardigde door wat gezien werd als schennis. Liefde voor het land en kennis van zaken hoefde de archivaris in geen geval ontzegd te worden en wie lichtvaardig over zijn temperament oordeelt, herleest de zeer fraaie reportages die hij in zijn blad bracht over: “*Een voetreis langs de Maas.*” Dit werk van Ouwering – dat het begin was van een nog steeds niet geheel opgeloste tegenstelling tussen realisten en optimisten, die elkaar voor sombere vervreemden en onverantwoordelijke idealisten hielden – had zijn aanleiding gevonden in het tweede boek van Herman H.J. Maas “*De Verstoteling*”(Helmond 1907), waarvan hij de feitelijke adstructie en verdediging was. Reeds eerder had deze onderwijzer *Jan van Houthem's schetsen van over de Peel*, waarin het maatschappelijk en politiek leven van de gemeente Veldheim beschreven wordt (1901), gepubliceerd. Dit was zowel een eerste knuppel in het hoenderhok als het begin van de Peelliteratuur, al heeft het in zijn eerste kwaliteit het meeste indruk gemaakt. In 1909 vervolgt de schrijver met “*Het Goud van De Peel*”, waarin, niet al te vermomd, zowel de schrijver, als de heer Ouwering, als Pater van den Elsen rond wandelen. Het boek behandelt de ontsluiting van de Peel en de reactie van de plattelandsbevolking daarop. De epische kracht van deze roman is gering, misschien ondermijnt door de oratie pro domo die de schrijver er in houdt,

gescherpt door rancune. Achtereenvolgens komen nog van de pers “*Landelijke Eenvoud*”(1910), “*Om de school*”(1913), “*De hoofdzonden van het Land*”(1930). Waartoe de schrijver in staat is blijkt het zuiverst in “*De Hamerslagen*”(1934). Het thema is dat van alle hiervoor genoemde romans: de zonden van het dorp. Deze keer heeft de schrijver de Mijnstreek en de bliksemende ontwikkeling daar als spiegel gebruikt, waarin hij het leven van de dorpelingen observeert. Het is het best geslaagde boek, - van ruw tot rauw, maar diep inecht en minder afgeleid door persoonlijke gevoelens. Hier haalt hij ook het beslissende moment van de zuivering, de katharsis – in de ontwikkeling van zijn hoofdfiguur Frits Verhagen – aan wie de volledige scala der gebeurtenissen zich opdringt, die eraan ten gronde gaat, maar opgevangen wordt in een erbarmende liefde. Later schreef Maas, die in 1928 naar Eindhoven was verhuisd, nog “*Een Hoekje Stad*” (1936) en “*Onder de Gloeilamp*” (1946), waarvan slechts het eerste deel “*De liefde van Jo Faroek*” gepubliceerd is. De stad treedt in de plaats van het dorp; ook hier speelt de sociale verontwaardiging de artistieke scheppingsdrang vaak parten”.

Wat Kapiteijns beweert over die oratie pro domo is gelogen; zijn loflied op *De Hamerslagen* is misplaatst en geeft blijk van een eng-esthetisch literatuurideaal. Humoristisch zou deze passage meer geslaagd zijn als Kapiteijns had gesteld Dat *De Liefde van Jo Faroek* in Egypte gesitueerd is. Ees passage van Anton van Duinkerken in de geschiedenis *Van de letterkunde der Nederlanden* (17) bevat verschillende slordigheden: “Heftige verontwaardiging wekte Herman Hubertus Joannes Maas (Venray 24 februari 1877) door de uitgave van Jan van Houthem’s Schetsen van over de Peel, waarin het maatschappelijk en politiek leven van de gemeente Veldheim beschreven wordt (1900). Beïnvloed door de werkelijkheidsweergave der naturalisten, stelde hij de dorpsbewoners niet als idyllische naïevelingen voor, maar als tragische bruten. Met zijn romans “Verstoteling”(1907), “Het Goud van de Peel” (1909) en “Landelijke Eenvoud”(1910) won hij de sterk overdreven toenaam: De Brabantse Zola. De archivaris van Deurne, H.N. Ouwering, die “Schetsen uit Noord-Brabant” (1890) verzameld had tot een leesboek voor de volksscholen en “Schetsen uit de oude Brabantse Schoolwereld” had uitgegeven, bewees in een vlugschrift “Uit donkere gewesten”(1910) dat er werkelijk geen reden bestond tot romantische idyllisering van het Brabantse dorpsleven. H.H.J. Maas bevestigde dit in “Om de School” (1913). “De hoofdzonden van het land”(1930), “De Hamerslagen”(1934). In 1928 naar Eindhoven verhuisd, laat hij daar zijn romans “Een hoekje Stad”(1936) en “Onder de Gloeilamp”(1947) zich afspelen. Somber is ook de visie op de Brabantse mens bij de Schiedamse Marie Gijsen.....”

Enige jaartallen zijn fout, de naam: Brabantse Zola komt van Van Duinkerken zelf, en wat deze over de invloed van de naturalisten op het werk van Maas zegt, is onjuist. Van gedeeltelijk onbegrip getuigt Prof. Dr. L.J. Rogier in een artikel in *Brabantia* (8) als hij schrijft: Het ongeluk wilde, dat de zelfcritiek zolang geremd werd en bij voorbaat gesignaleerd als verraad van het eigen volk, dat zij, eindelijk losgekomen, na lang verkropt te zijn, de kenmerken der verbittering droeg. Zij kwam los in de eenzijdige requisitoirs van de novellisten Holidee en Maas en in de historisch-sociologische schetsen van Ouwering. Daarin scheen minder de liefde aan het woord dan de verbetering wil eindelijk eigen ressentimenten af te reageren. Dat straks de romanschrijver Antoon Coolen zich min of meer leerling zou noemen uit hun school, pleit echter voor hem, want in Coolen bereikte de Brabantse streekroman een graad van eerlijkheid en tegelijk van diepte, die voor gezonde lezers de gedachte aan geweldige vertekening uitsluit.” De plaats die Rogier aan Coolen geeft, is nogal hoog, zijn karakteristiek van Maas is onrechtvaardig en getuigt ofwel van kortzichtigheid ofwel van onwetendheid.

In het boek “*De Peel*” (9) publiceerde Paul Haimon een essay *Literatuur In Peelland*. Na opgemerkt te hebben dat Antoon Coolen niet de eerste publicist was, die de Peelstreek tot onderwerp van zijn vertellerstalent maakte, liet Haimon Maas aan de beurt komen: “Er was echter nog een man die deze sociale nood der Peelbewoners had gezien en deze, een onderwijzer uit Venray afkomstig, liet het niet bij zien en enkele ingezonden stukken in de plaatselijke bladen. H.H.J. Maas was Antoon Coolen voorgedaan met het schrijven van verhalen (novellen) onder de schuinaam Jan van Houtum, en romans onder eigen naam (nadat men het pseudoniem doorzien had) over de Peelstreek, maar hoe geheel anders was de instelling van deze auteur. Met de hartstochtelijke verbetering van de idealistische Noord-Limburger viel Maas aan op de zijns inziens ergerlijke toestanden den de Peeldorpen, Helenaveen, Griendsveen enz. Zijn romans willen, naar een getuigenis van hemzelf, niets anders bieden dan een brok waarheid. Elke persoon in “Het Goud van de Peel” is volgens de schrijver historisch, hij zou de brieven kunnen tonen die in het boek zijn afgedrukt. De idealiserende schrijvers a la Conscience, hebben deze waarheid verdoezelt, door het volksleven te omwassen met een dichterlijk omhulsel dat de naaktheid aan het oog onttrekt. Het is echter de fout van Maas, dat hij naar de andere zijde overdrijft. Kleine dorpspotentaatjes zoals men ze overal aantreft in alle tijden en onder de meest verschillende regeringsstelsels, zijn het voorwerp van zijn “geïnspireerde strijd.” Maar hijzelf zal zich in de edele hoofdfiguur met de heldenkrans en liefst ook met de martelaarstwijg omgeven. Er is een elementaire kracht in deze auteur, die helaas te vaak het onderspit moet delven voor gewone, weinig verheven dorpspolitiek. Dat Mgr. Nolens en Baron van Wijnbergen over een boek van Maas in de Tweede Kamer hebben geïnterpelleerd, behoeft nu niet aanstonds als een verdienste voor dat werk te gelden: er zijn groteren, die nooit in de Tweede Kamer genoemd zijn, het zij zo, er zijn ook kleinere grootheden wiens grootste eer het is met de justitie of de regering in conflict te komen. “De Verstoeling”, “Landelijke Eenvoud”, “Het Goud Van De Peel”, “Menschen van het gehucht”, “De hoofdzonden van het land”, zijn de titels van zijn meest bekend geworden werken. Opgemerkt moet worden dat Willem Kloos meermalen het werk van H.H.J. Maas, die thans in Eindhoven woont, met instemming heeft besproken in zijn letterkundige opstellen, waarbij hij zijn vertelkunst als een aangeboren gave bewondert”

Wie goed leest, zal zonder moeite de denigrerende toon in deze passage opmerken: de goede bedoelingen van de auteur worden niet eens als een mogelijkheid aanvaard. In zijn studie *Antoon Coolen* (10) schrijft Piet Oomes “In die tijd en ten huize van Ouwering valt ook de ontmoeting met Herman Maas, schrijver van Brabantse romans, in naturalistische stijl, zoals “Het Goud van de Peel” en “Verstoeling”, die om hun wrange openhartigheid nogal wat deining veroorzaakt hadden. Ouwering had de verdediging daarvan op zich genomen in zijn brochure “Uit donkere Gewesten” en hij had de jonge Coolen, ook door voorlezing, vertrouwd gemaakt met Maas’ visie op de Brabantse levensachterlijkheid. De sobere naturalistische schrijfrant en de scherpe opmerkingsgave moeten hem getroffen hebben, maar van verder contact met Maas is geen sprake.”

Enige spellingfouten, in de naam van de schrijver en in twee boektitels, vallen op, maar van belang is het tweede gedeelte van de laatste zin waarmee het citaat besluit. Wat meer eerlijkheid heeft Karel Reijnders op kunnen brengen in zijn academische skriptie “*H.H.J. Maas, Kromieschrijver van misstanden*” (1947). Reijnders heeft een te waarden poging gedaan om de romans van Maas objectief te onderzoeken: het resultaat is matig bevredigend. Uit verschillende kleinigheden blijkt dat Reijnders min of meer gedwongen deze studie ondernomen heeft: hij werkte in opdracht van Prof. Dr. G. Brom.

In zijn skriptie verklaart hij in *Een woord Vooraf* dat het onderwerp hem maar matig kon boeien. Een dergelijke mededeling wekt wantrouwen. De oorzaak van die matige belangstelling is waarschijnlijk gemakkelijk te vinden: de literaire belangstelling van Reijnders was anders gericht, meer esthetisch-literair van aard dan sociaal. Dat kan wellicht de betekenis verklaren van een uitspraak als deze: “Nergens in zijn werk is Maas door de bezielende adem der muze in een echt en eenvoudig kunstenaar omgeschapen.” (11) In elk geval is duidelijk dat Maas zijn bezielende schrijversadem aan heel wat anders te danken had dan aan de muze. Toch heeft Reijnders het werk van Maas dat in boekvorm is gepubliceerd (behalve het boek: *Onze Schoolopvoeding, Een Critische Studie*) tamelijk goed onderzocht. Samenvattend mogen we zeggen, dat Reijnders Herman Maas inderdaad als een kwerebant beschouwt, maar dat hij tevens duidelijk erkent te geloven in Maas’ eerlijke bedoelingen. Enerzijds heeft hij geen onverdeelde bewondering voor de literaire kwaliteit van de romans die hij heeft onderzocht, anderzijds wijst hij herhaaldelijk op opmerkelijke kwaliteiten. Als neutraal waarnemer die niet geboeid werd door de zaak die hij onderzocht, blijkt Reijnders toch een skriptie en een (die skriptie samenvattende) beschouwing geschreven, die Herman Maas en zijn werk geen groot onrecht hebben aangedaan.

Verschillende citaten bewijzen inderdaad dat ook de literatuurhistorikus gauw zonder wantrouwen een bestaande voorstelling van een schrijver en zijn werk kritiekloos aksepteert, overneemt, en nog meer verbreidt. De oorzaken zijn: bevooroordeeldheid, misplaatst vertrouwen in het geschrijf van autoriteiten, luiheid, eenzijdige belangstelling en minieme betrokkenheid bij de problemen die een schrijver behandelt. Op 4 juli 1881 schreef Douwes Dekker aan Willem Paap: “Ieder inderdaad eerlijk man kan goed schrijven. Elk oneerlijke schrijft slecht.” (12) Men kan eraan twifelen of de kwaliteit van literatuur korrespondeert met de graad van eerlijkheid die de bedoeling van de schrijver kenmerkt. Maas’ bedoelingen waren ongetwijfeld eerlijk, maar de kwaliteit van zijn werk is wisselvallig. Merkwaardig lijkt wel, dat naarmate zijn verbittering groter werd, zijn geschriften slordiger gekomponerd, haastiger en slechter geschreven blijken te zijn. In literair opzicht zijn de landromans van Maas veruit het belangrijkste. In zijn andere romans vindt men hooguit dezelfde kwaliteiten terug als in deze. Als men Willem Paap de schrijver van een boek wil noemen, dan kan men Maas de schrijver van een soort romans noemen. In zijn Inleiding op *Vincent Haman* (1936) van Willem Paap schrijft Menno ter Braak: “Er zijn auteurs van één boek, en daartoe behoort eigenlijk ook Paap; maar hij werd door zijn propagandistennaam en advocatentemperament gedreven om er meer te schrijven; het gevolg was, dat over de zuiverste openbaringen van zijn beste kwaliteiten een bedenkelijke doodsklok werd geluid, en dat zijn tegenstanders een schijnargument in handen kregen om het doodzwingen van Vincent Haman te helpen bestendigen.”(13)

Voor Herman Maas geldt iets soortgelijks. Zijn niet op het platteland gesitueerde romans (*De Hamerslagen, Een Hoekje Stad, De Liefde van Jo Faro*) zijn produkten van een verbitterd, ontgoocheld man die zijn haat uitschreef, vooral tegen de vermaterialisering van de moderne tijd. Van hekelaar van mistoestanden is Herman Maas dan veeleer een boeteprediker geworden. Van de drie stadsromans is *De Hamerslagen* literair het best geslaagd, waarschijnlijk omdat Maas in dit boek ernstig geprobeerd heeft om de geestelijke ontwikkeling van een romanfiguur te beschrijven. Dit is hem maar matig gelukt. In de romans van het land gaat het primair om een groep mensen van wie Maas de lotgevallen boeiend en vaardig vertelt. Het belangrijke verschil komt wellicht hierop neer dat hij de mensen van het land begreep; de potentaten haatte hij, maar hij hield (ondanks alles) van de in het potentatensysteem geknechte mensen van zijn geboortestreek, al kan dat heel anders lijken door zijn onverbloemde kritiek op hun denken en doen. Ze hielden ongetwijfeld zijn

sympathie. Die sympathie is verdwenen als het gaat over de mensen in de stad. Maas haatte de stad en stond vreemd tegenover het stadsmilieu. In de stad werd hij een verbitterd balling; op het land was hij een idealistisch strijder tegen onrecht en verdrukking.. De stad ontnam hem definitief al zijn illusie.

X X X

Maas zal ongetwijfeld de schrijver van *Het Goud van de Peel* blijven, zijn belangrijkste werk, al is het in literair opzicht misschien niet zijn beste. “Belangrijk is het vooral als sociaal-historisch document.”(14) *Het Goud van de Peel* is zijn voornaamste werk, *Om de School* zijn grondigste en volledigste, het knapst geschreven en gekomponeerd zijn Maas’ vertellingen: *Landelijke Eenvoud*, *De Hoofdzonden van het Land*, *Menschen van het Gehucht*. *Het Goud Van De Peel* is pamflet, kroniek, roman tegelijk; uit een geweldige hoeveelheid materiaal is een merkwaardige eenheid geschapen: “Er is iets van benauwende grootheid, van een machtig ordenende hand in deze roman.”(15) Heel duidelijk komt in deze roman uit dat Maas bovenal belang stelde in de maatschappij, in de gemeenschap, in de mens in zijn sociale verhoudingen. In *De Groene Amsterdammer* (16) schreef Annie Salomons het volgende over *Het Goud van de Peel*: “Maar de charme van zijn grondig-gedocumenteerd-zijn is, dat we nooit het gevoel hebben bijna aan den grond te raken; hij weet op zijn duimpje hoeveel tonnen bier een verkiezingscampagne kost, en hij kent de streken en knepen van leveranties bij inschrijving en weet, hoe het verzet der arbeiders, soms plotseling opborrelend, gestuit wordt. Belangrijkst van alles: hij kent het tot slaafsheid vertrapte, tot bruten hartstocht verlaagde gemoed van de onderdrukte bevolking onzer zuidelijke provincieën. Cremer gemoderniseerd; Cremer die ziende is geworden, die niet langer idylisch en droomerig het landleven idealiseert, maar zijn prettigen verteltrant nu gebruikt om het snerpende, grove, ware, in een rustigen voortgang van ‘Ik wil mij eens heelemaal uitspreken’ aan de luisterende menigte te verkondigen.”

Over *Het Goud Van De Peel* schreef de *Wereldkroniek* (17) : “Zoo’n boek is, behalve een prettige tijdpassering, een nuttig boek. U een treurig menschenleven vertellen, dat kan, tot op zekere hoogte, uw groenboer ook. Maar uw geest opvoeren tot op een heuvel, vanwaar ge het aardsch gewemel ziet als een fijn en helder panorama en u aldus een geheel nieuwen kijk erop te geven, welke u bijblijft, welke u trotsch en zelfbewust maakt, -zie, dat is maar aan weinigen gegeven. Met een gewaarwording van fijn genot gevoelt ge voortdurend des schrijvers meerderheid, zijn zekerheid van wil en weten, geniet ge van zijn brede, ruime blik. Dit boek is een kranig stuk werk. Het is bovendien een van die werken, welke kostbare geschenken zijn voor het nageslacht, omdat zij een duidelijke, gedetailleerde en onderhoudende afspiegeling vormen van onzen tijd, van een hoofdstuk onzer zeden.” In de letterkundige kroniek van *De Nieuwe Rotterdammer Courant* (18) verscheen een niet gunstige kritiek die als volgt besloten werd: “De heer Maas had weer veel te vertellen, doch hij heeft werkelijk niet goed geweten hoe het te doen. En daardoor is zijn werk, hoe rijk zijn stof was, hoe vol temperament zijn geest, een boek geworden, dat niet ons ontroert, dat nauwelijks ons boeit, waardoor wij aldoor bij en van denken: hoe jammer! Omdat er zooveel van had kunnen gemaakt worden en maar weinig wezenlijks van is terecht gekomen.”

Tot besluit van dit overzicht, dat wat krantenartikelen betreft natuurlijk zeer onvolledig is, wordt gewezen op twee recensies in het door G. Knuvelde geredigeerd tijdschrift *De Nieuwe Eeuw* (1947). Op 13 mei 1947 reageerde H. Maas op een stuk over *De Liefde Van Jo Faro* (door recensent H. Boselie een kommentaar te zenden) :zie bijlage F. In de *Nieuwe Eeuw* verscheen op 30 augustus 1947, twee jaar te laat, een recensie over *Het Goud Van De Peel*,

naar aanleiding van de derde druk die in augustus 1945 verschenen was. Maas reageerde weer tevergeefs. Zij reactie wordt als bijlage G geplaatst.

1. Frankenland 1944, nr.4. Ook in Het Volk schijnt P. Dezaire een soortgelijk artikel gepubliceerd te hebben.
2. De Nieuwe Venlosche Courant, 25 juli 1944
3. De Tijd, 23 februari 1952
4. Dagblad voor Noord-Limburg, 23 februari 1957
5. Peel en Maas, 15 februari 1957
6. Het Nieuwe Brabant (1952), deel 3, p. 239 e.v.
7. *Geschiedenis van de Letterkunde Der Nederlanden* (1952), deel 9
8. Brabantia 1953, p. 247,248
9. *De Peel*, Maastricht 1955, p.91 e.v.
10. Antoon Coolen, 1959, p.8
11. K. Reijnders, Skriptie; p.11
12. Menno ter Braak, Inleiding op *Vincent Haman*, 1966, (5), p.15
13. Idem, p.12
14. Reijnders, Skriptie, p.14
15. Idem, p.12
16. De Groene Amsterdammer, 5 juni 1910
17. Wereldkroniek, 15 januari 1910
18. Nieuwe Rotterdammer Courant, 27 mei 1910

12. Maas over Maas

Herman Maas heeft een autobiografische roman geschreven, namelijk *Om De School*. In de roman *De Liefde Van Jo Faro* treedt Maas op als de schrijver Van Rijn, van wie enige levensgebeurtenissen verhaald worden die voor een deel toen werkelijk in Maas' leven hadden plaatsgevonden. In zijn artikelen, vooral die betrekking hadden op het Peelgebied en Noord-Limburg, verwerkte hij heel wat familiale gegevens en persoonlijke herinneringen, die men ook terug kan vinden in twee even merkwaardige als boeiende publikaties. In de tweede druk (1919) van *Landelijke Eenvoud* werd een uitvoerig pamflet opgenomen: *De "Zedeloosheid" in de Tweede Kamer*. In De Nieuwe Gids van 1935 publiceerde Maas zijn herinneringen: *De Nieuwe Gids en Ik*. (1) *De "Zedeloosheid" in de Tweede Kamer* is het antwoord van Maas op het kamerdebat van 6 februari 1917 over de zinnenprikkelende boeken schrijvende leraar H.H.J. Maas. De titel van het pamflet laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Fel trekt Maas van leer, voornamelijk tegen Baron van Wijnbergen van wie Maas zegt: "Hij liet zien dat edelman en edel man twee verschillende begrippen zijn." Van Wijnbergen toonde minister Cort van de Linden een bloemlezing van erotische passages uit de werken van Maas. Dit was voor hem het zekerste middel om de schrijver, die een van de leiders van de "Liberaal-onafhankelijke partij in Limburg" was die zich heftig verzette tegen het invoeren van bijzonder onderwijs, de mond te snoeren.

Van Wijnbergen bereikte echter niet rechtstreeks zijn heilig doel. De socialist Karel ter Laan begreep namelijk onmiddellijk wat Van Wijnbergen beoogde. Ter Laan zei: "Er zijn dingen waarover men het niet licht eens wordt, en daartoe behoort ook het begrip 'zedelijkheid'. Ik heb bijvoorbeeld – ik wil aannemen, dat het was in de hitte van het debat – een van onze katholieke afgevaardigden hooren zeggen: zijn er geen middelen om dien man het leven in Venlo zo onmogelijk te maken, dat hij weg moet? Dat vind ik onzedelijk". Die onbeleefd kletsende katholieke afgevaardigden hadden overigens beter naar de minister kunnen luisteren. Enigszins geprikkeld was de minister wel ("Enkele passages zijn mij voorgelegd en ik moet zeggen, dat hetgeen ik toen gelezen heb, was zoo realistisch en zelfs zou ik zeggen van een zoo zinnenprikkelende natuur, dat ik van oordeel ben dat een onderwijzer en iemand die verkeren moet in die streken, zich had behooren te onthouden van het schrijven van dergelijke boeken") maar hij moest tevens erkennen dat Maas een goed docent en een ontwikkeld man was, dat op zijn onderwijs niet aan te merken viel en dat hij zijn plicht volkomen goed waarnam (2). Naar aanleiding van het kamerdebat schreef de Bredasche Courant een kommentaar dat Maas in zijn pamflet citeert: "Vermoedelijk zit de oorzaak dieper en grijpt men het schrijven van dezen roman aan, om den Heer Maas uit Limburg weg te krijgen. Want hij is, in deze provincie, niet een persona grata.. De Heer Maas heeft toch geruimen tijd geredigeerd – of hij het nog doet, weten we niet – het orgaan 'Limburg's Belang', het blad der onafhankelijken in Limburg die zich niet door den clerus willen laten beïnvloeden. Wij gelooven niet ver van de waarheid te zijn, als wij beweren dat dit de voornaamste oorzaak is van de actie tegen de Heer Maas, een actie, welke reeds van jaren terug dateert". (3)

Zoals gewoonlijk veroorlooft Maas zich enige stevige uitweidingen. De huidige volkssouvereiniteit noemt hij "een hollen klank, een hoon", en een "volksbedriegend geklets". Hij is van mening dat de maatschappij – de Nederlandse in het bijzonder – van huichelarij doortrokken is. Hij ageert tegen de konventionele verbloemingszucht en tegen alle literatuur die niet realistisch is. Romantiek van de slechtste soort vindt hij "Pallieter". Maas konstateert overeenkomst tussen het "Pruissisme" en het bekende "machthebberij-systeem" in Limburg en Brabant. De hoofdredacteur van de "Limburgse Koerier", pastoor Thissen, die van mening

was dat het optreden van de vrouw in het publieke leven verboden was volgens de onfeilbare leer van de katholieke kerk, en dat koëducatie onvermijdelijk tot “vrije liefde” moest leiden, wordt door Maas ongenadig op de hak genomen. Hij schrijft echter ook: “Maar ik heb geestelijken gekend en ik ken er nog, voor wie ik de hoogste achting voel en die ook mij noch hun vriendschap noch hun achting ooit onthouden hebben. Voor den geestelijken stand heb ik diepen eerbied. Ik gun de geestelijken de volle staatsburgerlijke rechten. Dan moeten zij echter, wanneer zij optreden als staatsburgers, hun geestelijke waardigheid niet misbruiken als een reden om de critiek uit den boze, als ongeoorloofd te noemen.”

Rustig en mild is zijn toon in “De Nieuwe Gids En Ik”. Hij vertelt van zijn jeugdijaren in Venray (dat deed Maas vaak): “Als kind ontdekte ik op zolder in mijn ouderlijk huis in groote kisten en manden een rijke verzameling boeken en tijdschriften met nog allerlei andere bescheiden, nagelaten door Johannes Deenen, die langer dan een halve eeuw kosterschoolmeester was geweest in Venray-Oostrum.” Uit die bibliotheek van Deenen (Maas’ grootvader) leest hij *Histoire d’un Sous-Maitre* en *Les Orateurs de Mon Village* (van Erckmann-Chatrien), Max Havelaar, en Historische Landschappen (van Hofdijk). Al vroeg is Maas tot zijn overtuiging gekomen dat literatuur de werkelijkheid moet beschrijven: “De Nederlandse letterkunde leek mij onecht, onwerkelijk, moralistisch gepreek, onbeduidend, heenstrijkend als uit schuwe verten langs het waarachtige leven”. De *Camera Obscura* en de *Mastlandse schetsen* (van Koetsveld) vond Maas onbenullig schrijfsel.

In 1901 leerde hij de Nieuwe Gids kennen, waarin hij in 1906 zijn eerste bijdrage publiceerde. Maas vertelt ook over zijn vriendschappelijke samenwerking met Willem Kloos, onder meer over zijn bewerking van Kloos’ literatuurfilosofie. Natuurlijk komt hij terug op het naschrift: *De “Zedeloosheid” In De Tweede Kamer*. Hij schrijft: “Het politiek clericisme dreef mij Limburg uit. Mijn hart, mijn geest, mijn gevoel bleven er.” En: “Nooit heeft men willen inzien, hoe dierbaar Limburg mij steeds geweest is; nooit hebben mijn vervolgers willen begrijpen, wat het wezen is der literatuur en wat het probleem van de literatuur en de werkelijkheid.”

In de Nalatenschap van Maas bevinden zich veel aantekeningen. In 1937 houdt hij bijvoorbeeld gedurende enige maanden een dagboek bij: *Notities Van Mijn Zestigste Verjaardag*. In deze aantekeningen blijft Maas telkens weer terugkomen op dat voor hem vreselijke feit dat de waarheid en waarachtigheid van zijn boeken miskend wordt. Op 14 maart vertelt hij van een bezoek van pater Luijpen: “Als ik mij bereid verklaarde in den geest van het leidende gezag te schrijven, dan beloofde hij mij, dat ik een betrekking als leraar aan een katholieke kweekschool of een redacteurschap aan een groot katholiek dagblad zou krijgen, naar keuze: om mij dat voorstel te doen, had hij een onderhoud aangevraagd.” (4) Maar Maas weigerde, en hij vermeldt dat hij zijn weigering achteraf een dwaasheid vindt. Over Verwey’s verzen (Verwey stierf 8 maart 1937) zegt hij, dat ze volgens zijn oordeel nooit boven het peil van rijmelarij uitkwamen. *De Drie Gebroeders* van Antoon Coolen vindt hij niet zo’n nonsens-boek als *Dorp aan de Rivier* (“Een verzameling van malle gevallen en onmogelijke prakkezeersel”). De beste boeken van Coolen zijn naar zijn mening: *Kinderen van ons Volk* en *De man met het Janklaassenspel*. Op 19 maart 1937 noteert hij: “Ik las van jongsaf gaarne ‘*Snikken en Grimlachjes*’ van Piet Paaltjens en voelde ze. Melancholie is een zware last.” En op 22 maart schrijft hij over Ouwering: “H.N. Ouwering is gestorven in het najaar van 1932. Als jongen van 19 jaren vatte ik een groote verering voor hem op. Later heeft hij mij van lieverlee zeer teleurgesteld.. Hij dacht alleen aan zichzelf, aan zijn eigen belang, wist te huichelen en noemde dat “practisch”, en voortdurend werd het mij duidelijker dat hij mij geëxploiteerd heeft.” “Hij zweepte mij als jongen van 19 jaar op met zijn anti-

clericalisme. Op een avond stond hij met gebalde vuist voor de pastorie te Deurne: “Die kerels zijn de schuld van driekwart van alle ellende der wereld!” (5)

Ook in zijn correspondentie komt Herman Maas herhaaldelijk terug op wat in zijn verleden is gebeurd. In het Letterkundig Museum in Den Haag worden behalve een aantal handschriften (6), een map kranteartikelen, een brief van Kloos aan Maas, en diverse autobiografische aantekeningen ook 2 brieven aan Van Dishoeck en 12 brieven aan Dr. W. Moll bewaard. De Helmondse historicus J. Heeren heeft alle brieven die Maas hem zond tussen 1946 en 1958 bewaard. In deze brieven leest men de geschiedenis van zijn eenzaamheid, zijn verbittering, zijn armoede en zijn steeds meer overheersende moedeloosheid. Af en toe leeft hij op: als hij hoort dat Reijnders een skriptie zal schrijven over zijn romans (bergen werk verzet Maas dan om de enorme hoeveelheid materiaal te ordenen), als hij in Eindhoven in 1957 een geslaagde kauserie kan houden over *De Nieuwe Gids en de Beweging van 1880* (7) en als Dr. Mr. Havermans in 1952 lezingen houdt over “*De geestelijke onvolwassenheid van de katholieken in het zuiden*”, want dan blijkt weer dat Herman Maas de werkelijkheid goed geobserveerd en naar waarheid beschreven heeft. Literatuur was voor Herman Maas: de nauwkeurige weergave van de waarheid. Dit principe is hij gedurende zijn schrijversloopbaan van meer dan een halve eeuw nooit ontrouw geworden. Weergave van de waarheid was voor hem niet alleen een literair ideaal, maar vooral een zedelijke plicht waaraan geen enkele mens die kristen (katholiek) wil zijn zich kan onttrekken. Acht dagen nadat zijn vrouw gestorven is, na een dertigjarige ziekte, (op 28 februari 1948, tien jaar voor zijn dood) schrijft Herman Maas aan J. Heeren: “Mijn litteraire loopbaan heeft mijn hele leven opgevorderd. Ik heb het gegeven. Het zij zo.”

-
1. Nieuwe Gids, 1935, blz. 342 e.v. (deel 2)
 2. Verslag van de Tweede Kamersitting op 6 februari 1917
 3. Het knipsel is te vinden in het Letterkundig Museum en Documentatiecentrum in Den Haag
 4. Verschillende mensen die Maas toen goed kenden hebben mij verzekerd dat dit zo was.
 5. In zijn essay *Peelsprokkelingen* schrijft Maas over Ouwerling: “Men voelde zich wel eens geneigd Da Costa’s karakteristiek van Mohammed (“Hagar”) op hem toe te passen: ‘in aart en levensloop vol tegenstrijdigheer’.”
 6. Deze handschriften zijn:
 - Verstooteling
 - Het Goud Van De Peel
 - Een Hoekje Stad
 - Menschen van het Gehucht
 - De hoofdzonden Van Het Land
 - De Zondagmorgen
 - Het Liberalismus in ons Dorp
 - Een nieuwe koster moest er toch zijn
 - Fatsoensbanden
 - Administratief bezoek
 - De psyche van de vrouw in de literatuur
 - Antoon Coolen voor de H.K.W.
 - Bibliografie over: Jan Campert, Die in het donker
 - Van Limburgschen bodem
 - Voor het Gedenkboek van De Nieuwe Gids

- 7 Dagblad voor Oost-Brabant, 19 maart 1957
- 8 *Om De School*, p.437: “Schoonheid is Waarheid, de volle, vrije waarheid, onbelemmerd in haar uitingen”

Bijlagen

Bijlage A

VERKLARING

Mijn moeder nam mij als jongen van twaalf jaar eens op een zondag in het najaar mee naar de kermis bij een grooten boer aan den Peelkant. Daar in huis waren alleen volwassen zoons en dochters, die kermis gingen houden in café's, zoodat ik op mijzelf was aangewezen. Ik moest maar eens naar de snoepkraam gaan kijken (een half uur ver). Dat interesseerde mij niets. Ik stond daar voor den eersten keer in mijn leven aan de rand van de Peel, waarover ik zooveel had hooren vertellen in den huiselijken krijg. De eindeloosheid van die machtige sombere vlakke onder een grauwe najaarslucht trok mij aan met een onweerstaanbare suggestie.

Omstreeks twaalf uur 's middags dwaalde ik op mijn eentje de Peel in, langs de schaapskooien, de veenplassen, de turfhopen, naar de spoorlijn en de turfstrooifabrieken, geheel in den ban van de indrukken.

Om acht uur 's avonds kwam ik van den langen dwaaltocht bij onzen gastheer terug. Van den angst en de onrust van mijn moeder en van de mensen in dat huis drong niets tot mij door, zo hield de Peel nog altijd mijn geest en gemoed vast. Daarna kwam ik voor het eerst weer in de Peel ruim zeven jaar later, weer op een najaarsdag. Ineens zag ik alles weer terug, alsof er niet meer dan zeven dagen na mijn eerste dwaaltocht waren voorbijgegaan. Toen leerde ik wijlen H.N. Ouwering van Deurne kennen, den begaafden man, die voor de Heemkunde van de Peelstreek pioniersarbeid heeft verricht. (In 1908 schreef hij zijn boek "Uit de donkere Gewesten" naar aanleiding van mijn roman "Verstooting"). Sedert heb ik nog minstens een paar honderd maal de Peel in alle richtingen doorkruist; dikwijls alleen; dikwijls ook in gezelschap van Ouwering, die als redacteur van het Helmondse blad "De Zuidwillemsvaart" gegevens verzamelde voor zijn artikelen over de veen-exploitatie door de gemeente Deurne. Ik voor mij verzamelde gegevens, noteerde getrouw alle indrukken, gesprekken met veenarbeiders, enz. zonder enig doel, alleen uit zuiver-geestelijke interesse. Dat heeft omstreeks 10 jaren geduurd.

Het was op een zonnige augustusdag in 1908, dat ik weer eens in de omgeving van het station Helenaveen ronddwaalde. Weer diep onder den indruk van het armoedig gezwoeg der Peelwerkers op en in die grauwe vlakke, staande voor een rijke villa, raapte ik, in gedachten verzonken, een turf van de grond op. Op hetzelfde moment werden mijn bliken geboeid door een lichtspel op dak en ramen van die villa: de zonnestralen goten er een overvloedige goudglans op uit. Als een flits schoot het in mijn geest op: "Het Goud Van De Peel". En meteen was ook het besluit gevormd: "Ik zal een roman over de Peel schrijven". Elk feit in dit boek, elk gesprek, enz. heb ik gezien en gehoord. Elke persoon is – behoudens de naam – historisch. Tot zelfs de fraaie dressuur van den pastoorshond heb ik zelf waargenomen. De brieven, in de roman afgedrukt (zoals b.v. het getuigschrift van onderwijzer Nollen) zijn nauwkeurige copieën. De hele roman is een brok werkelijkheid.

H.H.J. Maas

Bijlage B

Nuland, 8 januari 1941

Goede Vader Maas,

Allereerst een van harte gemeend Zalig Nieuwjaar voor U.

Het ziet er niet blij uit, het lijkt wel erg droef, het begin van dit jaar en speciaal voor U zal het een begin vol weemoedig gedenken zijn geweest, Maar toch, en dan denk ik weer aan wat gij in uw laatsten brief schreef. Over woorden die men u sprak van waarlijk balsemende uitwerking. Wel schrijft ge er ook van anderen aard te hooren, maar och, laat die maar langs u heen vallen, hoor ze met een glimlach van berusting aan: "het ene oor in, het andere uit."

Ik zou zoo graag nog in Aristo hebben gepubliceerd wat Herman had op touw gezet over die dichters der vorige eeuw. Dat plan leek me zoo sympatiek en in dubbel opzicht leerzaam. Hebt ge niets daarover in zijn papieren gevonden dat, indien het op zichzelf nog niet persklaar ware, door u verder uitgewerkt zou kunnen worden?

Zijt ge niet blij dat ik zoo'n goed opvolger voor Herman heb gekregen?

Bernard Verhoeven is niet enkel een bekwaam literator maar heeft ook een "gevestigde reputatie". Ook om de nagedachtenis van Herman was ik blij dat ik me niet tot een nog onbekende en geringer bekwamen behoefde te wenden, om hem in onzen raad te doen opvolgen.

Maar toch bovenal hoop ik dat zijn vader Hermans werk en geest in Aristo zal kunnen continueren, door nog lang uit diens nagelaten papieren te putten.

God moge U zegenen. En groet ook uw anderen, mij nog onbekenden, zoon van mij.

Wouter Lutkie
(priester)

Bijlage C

23 juni 1907
Aan Maas
Limburg

Zeer geachte Heer,

Ten eerste moet ik u mijn excuses maken dat ik u wat lang liet wachten op antwoord. Maar ik heb het tegenwoordig door extra bezigheden, die op tijd voltooid moeten zijn, erg druk, en ook zat ik er een beetje verlegen mee, wat ik u antwoorden moest. Want, mag ik u ronduit mijne mening zeggen? Behalve veel voortreffelijks, nl daar waar gij u precies aan de werkelijkheid wilt houden, de tooneeltjes voor de kazerne en verder vooral de voorstelling, die gij geeft van die spelende kinderen en van de twee kwezelvrouwtjes, moest ik ook in uw stuk wel opmerken vooral in het begin, waar ik mij moeilijk mee vereenigen kan.

Uw beschrijving van de opkomst van de dag, met de beelden die gij daarvoor meent te moeten gebruiken, komt mij voor tot een genre te behoren, waar de N.G. altijd tegen geageerd heeft. Dat verpersoonlijken van natuurverschijnselen en het eraan toeschrijven van menselijke gemoedsaandoeningen, karaktereigenschappen en mooidoeningen stamt uit veel vroegere perioden der menselijke beschaving, toen de natuur wezenlijk bezielde was in de opvatting der menschen, of, juister nog, uit den tijd, toen die opvatting reeds verdwenen was, maar de schrijvers toch, uit literaire traditie en gewoontesleur, nog, in hun werk, gebruik maakten van de beelden, vergelijkingen en attributen, die gepast hadden bij een vroegere opvatting van de natuur.

De generatie van 40 bediende zich dikwijls van die literaire mode, maar sinds '80 heeft men het principe aangenomen, dat alleen die beelden, vergelijkingen etc. geoorloofd zijn, die door de schrijver zelf worden gezien en gevoeld. Nu weet ik wel, gij zult hier misschien tegenin voeren, dat de deugd van uw stuk juist ligt in het contrast dat gij zodoende hebt gekregen tusschen het "poëtische" van de natuur, en de ruwheid, de dwaasheid der menschen, maar dan zoudt gij m.i. vergeten, dat b.v. die "Zonsaanbidding" door de andere onderdeelen der natuur, voor ons lateren, 't zij voor een modern lezer, 't zij voor een modern schrijver, weinig meer kan zijn dan een 'bloempje van taal' alleen.

Alleen zou iets dergelijks eenigen indruk op ons kunnen maken, als wij het lezen bij een antiek schrijver, van wien wij veronderstellen kunnen, dat hij zelf zoo iets gevoeld heeft, en die dan ook door den naïef-overtuigden toon van zijn schrijven, door het suggestieve van zijn stijl en alles, ons duidelijk liet merken, dat hij dat alles zoo heeft gevoeld en gezien.

Wil mij dus, bid ik u, niet kwalijk nemen dat ik uw stuk, zooals dat daar ligt, niet plaatsen kan. Zendt gij echter iets anders, of kunt gij bereid zijn, om dit stuk zoodanig te wijzigen, vooral te verkorten dat alleen het realistisch gedeelte, waarin gij u m.i. waarlijk een talent toont, te publiceren, dan houd ik mij als altijd aanbevolen voor de toezending.

Allermeeste hoogachting
Dw. Willem Kloos

Bijlage D

De Nieuwe Gids

(Mede Nieuwe Serie Van "De XXe eeuw" en Het "Tweemaandelijksch Tijdschrift")

Redactie

Regentesselaan 176

Den Haag

13 oktober '35

Waarde Vriend Maas,

Toen ik je toestemming gaf om Je Psyche der Vrouw uit te breiden tot zes vervolgen, rekende ik er natuurlijk op, dat elke dier afdeelingen even studieus behandeld zou zijn en interessant zou wezen als no. 1 en 2.

Nu blijkt echter no.3 een luchtig praatje over lichte vrouwen en verleide meisjes, waarbij je als handleiding gebruik hebt gemaakt van een paar boeken, die je hebt gelezen, en er zelfs Coolen en Fabricius bij haalt, terwijl er ook verschillende uitdrukkingen in voorkomen die in een tijdschrift absoluut ontoelaatbaar zijn.

Ik zie mij dus genoodzaakt no 3 te laten vervallen. En ook in no. 4 ben ik genoodzaakt geweest eenige uitdrukkingen te wijzigen, b.v. lesbisch heb ik veranderd in "abnormaal" en ook heb ik eenige al te ongegeneerde aanhalingen moeten schrappen.

Vriendelijk verzoek ik U, zorgvuldig soortgelijke onbehoorlijkheidjes, die ons een aantal abonnees zouden kunnen kosten, te weren.

Geloof mij, steeds met hartelijke groeten, met hoogachting,

Willem Kloos

Bijlage E

21 januari '36.

Beste Vriend Maas,

Tot mijn genoegen kan ik je even meedelen dat ik De liberale Brandspuit wel aardig vind en haar wil behouden ter plaatsing, als je tenminste er niet op rekent, dat ik er spoedig aan toe zal komen, als je bedenkt dat ik pas 6 artikelen van je heb aangenomen. Wil je dus liever de schets gaarne ergens anders geplaatst zien dan meld je mij dit wel even.

Met belangstellende groeten

Je Willem Kloos

Bijlage F

De Weled. Heer H. Boselie
Kempenselaan 31
Eindhoven

23 mei 1947

Weled. Heer,

In goede order ontving ik uw schrijven van 16 mei, waarin u mij verzocht een bijgevoegd stuk van de heer H.H.J. Maas te publiceren. In antwoord hierop bericht ik U, dat het plaatsen van een anti-critiek zeer ongebruikelijk is. Bovendien is deze anti-critiek van een ongemene lengte. En tenslotte zou ik de overtuiging moeten hebben, dat in uw critiek het boek van de Heer Maas onrecht werd aangedaan.

Uit inlichtingen uit alleszins bevoegde bron blijkt echter, dat daar Uw critiek niet onrechtvaardig geacht wordt; het staat, integendeel, te vrezen dat enigerlei actie ten gunste van dit boek een nog veel fellere reactie van andere zijde zou uitlokken.

Om deze drie redenen kan ik aan Uw verzoek niet voldoen.

U kunt van dit schrijven desgewenst de Heer Maas in kennis stellen.

Hoogachtend

w.g. G. Knuvelder

Bijlage G

Deze “recensie” komt voor in “De Nieuwe Eeuw” van 30 augustus 1947.

Wie is de recensent? Ik weet het niet. Dus X.

Ieder zijn meug, maar volgens mij zijn X en de verantwoordelijke redacteur, die het schrijfsel heeft geplaatst, ploertige geesten.

Des te ploertiger, omdat zij “de groote katholieken” spelen. Huichelaars!

“De Nieuwe Eeuw” wordt uitgegeven door dezelfde firma, die ook “De Zuid-Willemsvaart” heeft uitgegeven onder redactie van H.N. Ouwering. In de nog aanwezige krantenboeken is alles te vinden betreffende de Peel-exploitatie. Bovendien zijn er nog personen in leven, die destijds – in de uitgeverij van “De Zuid-Willensvaart”-, met Ouwering hebben samengewerkt. Redacteur en X hadden kunnen onderzoeken.

“Dit boek geeft op weinig boeiende wijze 1) een relaas van wantoestanden op sociaal, economisch en zedelijk gebied in een bepaald Peeldorp aan het eind der vorige eeuw”2)

1) De derdedruk is verschenen in Augustus 1945 in zeer grote oplage. (en al uitverkocht! Wordt in uitleenbibliotheken nog aanhoudend gevraagd.) De 1^e druk is verschenen in 1909, de 2^e in 1917: oplage van vele duizenden exemplaren.

2) De 1^e druk is verschenen in 1909. In 1908 heb ik nog gegevens van dat moment verzameld. In 1919 bestonden de beschreven toestanden nog. Dat hebben de redacteur en X in den derden druk kunnen zien in de “Verklaring” vooraf en het “Naschrift”. Ploertige geesten!.

“Waarom er nu nog een derde druk van verschijnt, is moeilijk te verklaren.” Moeilijk dan toch alleen voor ploertige geesten (die kunnen immers niet eerlijk, dus niet helder denken.) “Nu?” “Nu” was augustus 1945! De verklaring is doodeenvoudig: Er werd – en wordt- nog altijd naar gevraagd.!

“Is het, omdat de auteur zijn stuk autobiografie – hij is nl. zelf de hoofdfiguur, schoolmeester De Visscher – zo interessant vindt?” Doortrapte ploertigheid. Hoe konden De Visscher en ik een en dezelfde persoon zijn? “Eind der vorige eeuw!!” Een minuut nadenken – maar dan helder, dus eerlijk, - had redacteur en X dienaangaande van zulk een bewering kunnen weerhouden. Nu is het duidelijk, dat X – met instemming van den redacteur – bewuste leugens verkondigd heeft. En natuurlijk allerminst, om mijn werk recht te laten wedervaren! H.N. Ouwering is het model geweest voor de figuur De Visscher.

“—zeker, dat hij niet alles even eerlijk voorstelt.” Zoo, X? Niet alles even eerlijk? Wat weet die X daarvan? Als hij de dingen waarover hij praat, zoo precies weet, waarom vertelt hij dan zooveel leugens? En weet hij niet eens, dat hij deze bewering (“Niet alles even eerlijk”) ook had moeten bewijzen?

Ofschoon mijn bijschrijf bij de recensie van X maar beknopt is, bevat het toch wel het bewijs, dat de redacteur en X ploertige geesten zijn. Dat alleen was mijn bedoeling. Zijn “meesterschap over de taal” schenk ik hem. Hij kan er ploertige leugens mee fabriceren.

H.H.J. Maas

Bijlage H

“Maar ik heb nog wel een appeltje te schillen met Paul Haimon (1)

De redacteur van Peel en Maas schreef 20 augustus, dat Paul Haimon (verder in dit artikel P.H.) de schrijver H.H.J. Maas in het Peelboek “getypeerd”(?) heeft. Dat vraagteken is een goede opmerking voor wie het begrijpt. P.H. schrijft over “Peelzaken”, waarvan hij niets weet. Erger is nog, dat hij door wat waarheidlievend onderzoek wel beter had kunnen weten. Door eigen waarneming kan hij van de Oude Peel niets kennen. De voorlichting van zijn zegslieden, die zelf evenmin door eigen waarneming iets van de Oude Peel weten, is vals. Een-en-ander laat zich gemakkelijk bewijzen, zowel door geboortedata als anderszins, In het voorgaande wees ik er reeds op, hoe een verhaaltjesmaker (2) ertoe kwam, Ouwering en mij in een vals licht te plaatsen. Een nakomeling van Bokkerijders, profiterend van hun nalatenschap, wordt liever niet aan de Bokkerijderij herinnerd. En zou dat verleden veel liever doodgezwegen willen zien, of tenminste toch door mooi klinkende woorden weggedoezeld.

Voor mij ontoelaatbaar al te bont maakt P.H. het, waar hij schrijft: “Maar hij (Maas) zelf zal zich in de edele hoofdfiguur met de heldenkrans en liefst ook met de martelaarstwijg omringen.” Dat haalt mij neer. Wat ook de bedoeling was van P.H. Maar hij begint zijn artikel niet met Maas, de eerste Peelschrijver, maar met Coolen! Die moet omhoog. Best, maar kan dat alleen met schunnigheidjes? Het gaat daar over “Het Goud Van De Peel”. Daar staat niets in, dat betrekking kan hebben op mijzelf. Een klein beetje eerlijk onderzoek zou P.H. dat geleerd hebben. Ouwering zelf had van dat boek geen woord gezien, voordat het gedrukt (1909) voor hem lag. Daags daarna kreeg ik van hem een briefkaart: “Je hebt mij op een hoog voetstuk geplaatst.” Zijn vriend J. Heeren (3) schreef: “De periode van Ouwering's schoolmeestersleven en van het begin van zijn strijd tegen de machthebberskliek van zijn woonplaats (Deurne) werd meesterlijk geschilderd door H.H.J. Maas (onder de fictieve naam De Visscher) in zijn roman “Het Goud van de Peel” ('t Getouw, De Zuidwillemsvaart). Ik heb nooit van iemand onder de vele schrijvers over “Het Goud van de Peel” gehoord, die mij in De Visscher zocht, behalve P.H. (4) Dat voel ik als een venijnigheidje.

Evenals het volgende: “ “Dat Mgr. Nolens en Baron van Wijnbergen over een boek van Maas in de Tweede Kamer hebben geïnterpelleerd, behoeft nu niet dadelijk als een verdienste voor dat werk te gelden. “ 1. Was P.H. bang dat anderen het wel zo zouden zien? 2. Was het P.H. liever dat het als een wanverdienste gold? 3. Waartoe dient eigenlijk in enig verband in casu die interpellatie? 4. Hoe legt P.H. de interpellatie over zijn beroemde voorganger Multatuli uit? Het ging niet over een boek. P.H. leze de Handelingen (6-2-1917) en mijn werk: “De zedeloosheid in de Tweede Kamer” (1919-1920). Een beetje erom heen wauwelen hoeft nu niet dadelijk als een verdienste te gelden! Als ik schrijver Coolen noem, omdat P.H. hem ophemelen wil, (het recht daartoe betwist ik hem niet) dan denk ik er niet aan hem als zodanig af te breken. Maar filosofische grondstellingen zijn: a. Waarheid is gelijkvormigheid van onze kennis aan de werkelijkheid. b. Een beeld ontstaat uit iets afgebeelds en moet dus gelijkenis met het afgebeelde vertonen. Die stellingen zijn evident. Naar aanleiding van een peelbeschrijving van Felix Rutten schreef Ouwering: “ Wat mooie schilderswoorden, maar ongelukkig dat zijn schilderij niet op het origineel lijkt. Heeft Rutten de Peel wel ooit gezien?”

Datzelfde zeg ik ook over Coolen, die van de Oude Peel (voor de oorlog van 1914) absoluut niets gezien kan hebben. Hij is in 1897 geboren in Wylre en heeft maar weinig tijd in Peelland

gewoond. Hij heeft gefantaseerd, als zogenaamd “Peelschrijver” namelijk. Handig genoeg overigens, met maniertjes en gewiekste trucjes. De literatuurfilosofie van Coolen vat ik samen in zijn eigen woorden in een lezing in Eindhoven in 1936 (Eindhovensche en Meyerijische Courant). Men verwijt mij – aldus Coolen - dat ik niet de werkelijkheid beschrijf! Maar de werkelijkheid beschrijven is niet de taak van een romanschrijver. Nee, die moet in zijn fantasie rond kunnen zweven, vrij als een vogeltje in de lucht. Als men een vrolijk mop hoort, vraagt men toch ook niet, of die op de werkelijkheid berust. Als men er maar van genieten kan. Aldus Coolen, om zijn eigen werk tegen critici te verdedigen. (Ik heb niet tot die critici behoord). Aanhoudend ging Coolen zijn eigen boeken op “lezingen” interpreteren. Wel veelzeggend.

Overigens nog dit tot slot: ik herinner mij levendig de kennismaking met Coolen in 1914. Ouwering had mij geschreven naar Deurne te komen, want een jongeling van 16-17 jaren, letterzetter, verlangde ernaar mij te leren kennen, omdat hij na lezing van mijn boeken (van Ouwering geleend) de roeping had gevoeld ook schrijver te worden. Die kennismaking is gebeurd bij Ouwering. Maar na de interpellatie in de tweede kamer (1917) heb ik Coolen nooit meer gezien. Naderhand was hij leerling van Streuvels, Wat doet het ertoe? Ik heb geen leermeester gewild.

Aan de heer redacteur hartelijk dank voor de plaatsing.

H.H.J. Maas.

1. Geschreven in 1955, n.a.v. een studie van Paul Haimon in De Peel. (1955). Maas was toen 78 jaar.
2. Bedoeld is Coolen.
3. Historikus te Helmond. Hij werkt al enige tijd aan een studie over Herman Ouwering. Niet Maas maar Ouwering is De Visscher. De opmerking van Haimon is dus volkomen misplaatst.
4. Dat is niet de waarheid.

Bijlage I

1. Artikelen van H.H.J. Maas in de Nieuwe Gids

- NG. 21, *Somber Leven*, p. 265 (1906)
- NG Gedenkboek 1910, *Het Jubileum van de N.G.*, p. 117
- NG 26, *Een Zondagmorgen*, p. 147 (deel 2)
- NG 35, *Een koster-schoolmeester uit de 19^e eeuw*, p. 724, (deel 1)
- NG 14, *Fancy-Fair* (fragment) p.260 deel 11
- NG 45, *Na een halve eeuw. Eenige opmerkingen over de culturele betekenis der Beweging van '80* (serie artikelen) p. 443 (deel 1)
- NG 47, *Fatsoensbanden*, p. 35 (deel 1)
- NG 48, *Een Hoekje Stad* (verschillende afleveringen), p. 128 (deel 1)
- NG 50, *De psyche van de vrouw in de literatuur van alle tijden* (serie artikelen), p.33 (deel 2)
- NG 50, *De Nieuwe Gids en ik*, p. 342 (deel 2)
- NG 51, Recensie van *Die in het donker* (Jan Campert) en *Tsjip* (Willem Elsschot), p. 357 (deel 1)
- NG 52, *De liberale brandspuit*, p. 533 (deel 2)

2. Artikelen van Mr. H.H.J. Maas in De Nieuwe Gids

- NG 46, *Spranger's "Lebernsformen"*
- NG 49, *Over intellectuele vorming*
- NG 52, *Richtingen in de hedendaagse Letterkunde*
- NG 53, *Drie boeken van Ythomas Mann*
- NG 56, *De motieven van Hugh Walpole*

Opmerking: Bovenstaand overzicht is gemaakt door D. de Jong en door de staf van het Letterkundig Museum en Documentatiecentrum in Den Haag.

3. Artikelen van H.H.J. Maas in Aristo

- Aristo X1 (1941-1942), *Notities bij mijn lectuur* (Over de lectuur die hij in zijn jeugd las; hij dweept niet erg met Schaepman, wel met de Tachtigers: "Een echte tachtiger ben ik echter nooit geweest." Later is hij door samenwerking met zijn zoon de romantici van de negentiende eeuw meer gaan waarderen. De *Camera Obscura* blijft hij onbenullig vinden: *Waarheid en Droomen* van Jonathan vindt hij veel beter.) p. 115
- Aristo X11, *Bibliografie van wijlen Mr. Herman H.J. Maas* (Samenvattingen van diens artikelen over wijsbegeerte, onderwijs enz.) p. 288,330
- Aristo X111, Voortzetting van de Biobibliografie (vervelende, "liefhebbende" samenvattingen) p. 10,75,175. Deze bibliografie bleef onvoltooid: Na aflevering 5 werd Aristo verboden. (Na de oorlog geen bijdragen meer)

4. Artikelen van Mr. H.H.J. Maas in Aristo

- Aristo 111, *Literatuur en Werkelijkheid*, p. 42 en 71
Geest en Leven (over Valery Larbaud) p. 335
- Aristo IV, *In memoriam Mr. Jacob Israël de Haan*, p.187
"Faux-Monnayeurs"(Over Gide), p. 158
Wijsbegeerte der Poëzie, p.257
Noot bij lectuur in den zomer (Over Proust), p.335
- Aristo V *Het derde rijk der letterkunde* (over het surrealisme en schrijven over

dromen), p. 11, 41

Droom en Denken, p.79, 136, 171

Bibliographie (n.a.v. “Frederik van Eeden”, door H. W. van Tricht), p.141

Bibliographie (over Vlaamse brochures over geloofsverdieping; deze interesseren hem niet erg) , p. 180

Kloos en Van Deysse (zeer huldigend n.a.v. eredoktoraat in Amsterdam),

p. 208

Andre Gide als filosoof der gewaarwording, p. 293

Marcel Proust of Leven als herinnering, p.365, 429

Enige mededelingen voor de gebruiker van dit manuscript

Een jaar nadat ik dit manuscript aan het Letterkundig Museum heb afgestaan is mij duidelijk geworden dat het afstaan enigszins voorbarig heeft plaatsgevonden.

Met nadruk willen we er hier op wijzen dat dit manuscript niet meer is dan een 'voorlopige' inleiding.

Van de nalatenschap van Herman Maas is in 1967 allerlei materiaal teruggevonden: brieven (van en aan hem) en manuscripten, geplaatste en niet geplaatste, veel onbelangrijke en belangrijke; zelfs enige manuscripten van romans.

In een grondige studie zal bestudering van dat materiaal niet achterwege gelaten mogen worden. In 1967 was op de volgende plaatsen materiaal te vinden van en over H.H.J. Maas:

Nederlands Letterkundig Museum te Den Haag

Provinciaal Archief in Den Bosch

Bibliotheek van de K.U. te Nijmegen

Gemeentelijk Archief te Venlo

Gemeentelijk Archief te Roermond.

Waarschijnlijk nog in andere archieven, zeker in Limburg (Maastricht).

Er moet voorts een groot aantal brieven bestaan die Maas naar Kloos stuurde (Archief van de Nieuwe Gids, of nalatenschap van Kloos).

Waarschijnlijk bevinden zich in de nalatenschap van Wouter Lutkie ook brieven van Herman Maas (die toen al een oud man was).

Voorts vermeld ik de volgende partikulieren:

Veel materiaal bezit H. Messemaeckers, Grotestraat 17 Venray.

Verder: Mevr. Cap-Jansen, Begoniastraat 32 Eindhoven (boeken en een enkel manuscript)

J. Heeren, Boerhavelaan 89 Helmond (brieven).

Dhr. Ververs, Schout Toffaertstraat 17 Roermond.

Het weinige materiaal dat ondergetekende van H. Maas bezat (enige brieven van Kloos) is aan het Letterkundige Museum gegeven.

Niet alleen vanwege het feit dat niet alle materiaal i.v.m. H. Maas bestudeerd is noemen we dit manuscript 'voorlopig', maar ook omdat we van mening zijn dat verwerking en interpretatie van het gebruikte materiaal tenminste nauwkeuriger kan zijn en beter gefundeerd kan worden. Het wat haastige karakter van dit manuscript, dat overigens zijn waarde als dokumentatiebron (!) heeft en houdt, is misschien enigszins te verontschuldigen door het feit dat het op erg jonge leeftijd van de auteur tot stand kwam.

We hopen althans dat deze studie van waarde zal blijken voor literatuur-historici die zich met H.H.J. Maas zullen bezighouden. De belangrijkste gedeelten van dit manuscript zijn in 1967 gepubliceerd in het tijdschrift MAASLAND; over de verhouding Maas-Kloos verschijnt in 1968 in De Nieuwe Taalgids een artikel.

In de toekomst hopen we in verdere artikelen over H.H.J. Maas te mogen putten uit deze 'voorlopige' studie, maar vooral om daar de zaken aan te vullen en recht te zetten, waar deze studie eventueel tekort schiet.